

Det gode uddannelsesliv i praktikken

Vidensnotat om praktikken på social- og sundheds-
hjælperuddannelsen, social- og sundhedsassistentud-
dannelsen og sygeplejerskeuddannelsen

Udarbejdet for Studieunit, Sundheds- og Omsorgsforvaltningen, Københavns Kommune

Det gode uddannelsesliv i praktikken - vidensnotat om praktikken på social- og sundhedshjælperuddannelsen, social- og sundhedsassistentuddannelsen og sygeplejerskeuddannelsen

Udarbejdet for Studieunit, Sundheds- og Omsorgsforvaltningen, Københavns Kommune.

Forfattere

Arnt Louw
Niels-Henrik Møller Hansen

ISBN

978-87-93058-57-6

© Forfatterne & Center for Ungdomsforskning 2018

Center for Ungdomsforskning (CeFU) er et forskningscenter på Aalborg Universitet i København, som forsker i unge og uddannelse, arbejdsliv, udsathed, ungdomskultur osv. Centrets drift støttes af en forening – Foreningen Center for Ungdomsforskning. Vi gennemfører forskellige projekter, dog alle med det kendetegn, at de tager afsæt i de unges egne beskrivelser og oplevelser af deres hverdag og liv. Hvis du vil vide mere om CeFU, har spørgsmål til vores forskning, er interesseret i at høre om mulighederne for at etablere et forskningssamarbejde eller blive medlem af vores forening, er du mere end velkommen til at kontakte os. Find mere information på vores hjemmeside: www.cefu.dk.

Indholdsfortegnelse

Indledning og baggrund	5
Læsevejledning.....	6
Kapitel 1: Betydningen af faglige fællesskaber i praktikken	7
Faglige fællesskaber i praktikken	7
Relationer i praktikken	13
Vejlederens rolle	14
Elevernes møde med praktikstedet og forventningsafstemning.....	15
Opmærksomhedspunkter i forhold til betydningen af faglige fællesskaber i praktikken	16
Erfaringsudveksling mellem elever i praktik	16
Styrkede faglige fællesskaber.....	17
Tryghed i relationerne.....	17
Fokus på vejlederens rolle.....	17
Vigtigheden af mødet med praktikstedet	17
Gentænkning af praktikkens didaktik	17
Kapitel 2: Faglig identitet og identifikation	19
Udfordringer og potentialer i elevernes faglige identifikationsprocesser med sundheds- og omsorgsfagene i praktikken	19
Overgang til job	22
Opmærksomhedspunkter ifbm. udfordringer og potentialer i elevernes faglige identifikationsprocesser med sundheds- og omsorgsfagene	24
Refleksionsrum som redskab i praktikken	24
Brugen af et resourcesyn frem for mangelsyn på elevernes forudsætninger.....	24
Attraktive fremtidige jobnarrativer.....	24
Bedre overgange til job	24
Større tydelighed omkring forventninger til eleverne	25
Kapitel 3: Læring i praktikken.....	26
Læring i praktikken.....	27
Refleksion og læring.....	28
Transfer mellem skole og praktik og mellem teori og praksis	30
Opmærksomhedspunkter i forhold til læring i praktikken	33
Brug for opmærksomhed omkring undervisningsdifferentiering og elevforudsætninger hos vejlederne.....	33

Stærkt samarbejde på det organisatoriske niveau mellem uddannelses- og praktiksted..	33
Fokus på pædagogisk stilladsering af elever og studerendes læreprocesser i praktikken .	34
Skab rum for refleksion i og over praktikens praksissituationer	34
Kapitel 4: Frafald og fastholdelse i praktikken	35
Inklusion i fællesskab i et fastholdelsesperspektiv	36
Overgang og forventninger	37
Frafald og køn (mænd)	37
Frafald og etnicitet	39
Opmærksomhedspunkter ifbm. frafald og fastholdelse i praktikken	40
Brug fællesskaber og inklusion i et fastholdelsesperspektiv	40
Forventninger og overgange	40
En særlig udfordring med mænd	40
Etniske minoriteter og frafald	41
Afrunding.....	42
Referenceliste, litteraturstudie	46
Referenceliste, baggrundslitteratur	50
Bilag 1: Kort beskrivelse af søgningsproceduren, der har ligget til grund for litteraturstudiet ..	52
Endelige resultat af søgning:	56
Kort om de benyttede databaser:	57

Indledning og baggrund

På baggrund af et omfattende litteraturstudie præsenteres i dette vidensnotat solid og aktuel viden om de unges udfordringer og potentialer i praktikforløb på social- og sundhedshjælperuddannelsen, social- og sundhedsassistentuddannelsen og sygeplejerskeuddannelsen.

De danske erhvervsskoler kæmper bredt set med at tiltrække de unge og fastholde dem i erhvervsuddannelserne. Samtidig mangler det danske arbejdsmarked faglærte unge. Fremskrivninger viser, at vi står overfor at mangle faglært arbejdskraft i udstrakt grad de kommende år, hvor de store årgange går på pension. Dette kalder i særlig grad på en stigning i behovet for den type af arbejdskraft, som social- og sundhedsuddannelserne og sygeplejerskeuddannelsen leverer arbejdskraft til. Afhængig af uddannelsen falder mellem 5 og 30 % af de unge fra deres erhvervsuddannelse allerede i starten af deres første praktikforløb, og fx på social- og sundhedsuddannelserne falder omkring 12 % fra i starten af deres første praktik. De unges praktikforløb er derfor et helt centralt sted at sætte ind, hvis antallet af unge, der vælger og gennemfører en erhvervsuddannelse skal øges (Undervisningsministeriets datavarehus). Samme billede kan iagttages i relation til sygeplejersker, hvor der er et stort behov for bedre fastholdelse af sygeplejerskestuderende, og hvor praktikken er et relevant område at se på.

Dette vidensnotat skal læses i lyset af denne udvikling. Vi mangler viden om, hvordan de unge oplever deres praktikforløb på social- og sundhedshjælperuddannelsen, social- og sundhedsassistentuddannelsen og sygeplejerskeuddannelsen, samt hvilken betydning det har for deres kommende erhvervsvalg.

Formålet med dette notat er således at samle og præsentere solid og forskningsbaseret viden om:

- Hvordan oplever dagens unge deres uddannelsesliv, mens de er i praktik på SOSU-, SSA- og sygeplejerskeuddannelserne?
- Hvordan spiller forskellige praktiksteder og praktikvejledere sammen med de unges motivation for uddannelse?
- Og hvilke konkrete faktorer henholdsvis øger og mindsker de unges lyst til og motivation for uddannelsen, deres faglige identifikationsmuligheder med erhvervet samt deres overvejelser omkring deres fremtidige arbejdsliv?

Notatet er henvendt til alle, der arbejder med de unge og deres erhvervsuddannelser, men er i særlig grad henvendt til skoler, kommuner og praktiksteder, der arbejder med SOSU-, SSA- og sygeplejerskeuddannelserne.

Notatet baserer sig på et litteraturstudie med inddragelse af en variation af kilder fra videnskabelige artikler til ph.d.-afhandlinger, rapporter, bøger samt ikke-videnskabelige publikationer fra fx ministerier. I litteraturstudiet er de

videnskabelige kilder prioriteret, og ikke-videnskabelige publikationer, som artikler, notater og pjecer, hæfter m.m., er inddraget perspektiverende i mindre omfang. Et internationalt – primært nordisk – perspektiv er inddraget i notatet, omend hovedvægten er på danske kilder og danske praktikforhold. Undervejs i notatet beskrives kort, hvilken type af kilde, der ligger til grund for de fremførte pointer eller fund. I bilag 1 til slut i notatet redegøres kortfattet for søgningsprocessen, der har ligget til grund for vidensnotatet.

Vidensnotatet er udarbejdet for Studieunit i Sundheds- og Omsorgsforvaltningen i Københavns Kommune. Notatet er udarbejdet af lektor Arnt Louw, Center for Ungdomsforskning (CeFU), Aalborg Universitet (AAU), med review og sparring af lektor Niels-Henrik Møller Hansen, CeFU, AAU, samt Lasse Rønaa og Ida Husby, Studieunit, Københavns Kommune. Aalborg Universitetsbibliotek ved Charlotte Wind og Sofie Husby har ydet værdifuld vejledning og støtte i søgningsprocessen til notatet.

Læsevejledning

Vidensnotatet består af 4 kapitler, der er fremkommet som resultatet af et analytisk koncentrat på basis af læsningen af teksterne, der indgår i litteraturstudiet. De fire kapitler er:

1. Betydningen af faglige fællesskaber i praktikken.
2. Faglig identitet og identifikation.
3. Læring i praktikken og transfer.
4. Frafald og fastholdelse i praktikken.

Hvert kapitel er konstrueret ud fra følgende logik: Først et beskrivende afsnit, der redegør for de fund og pointer, litteratursøgningen har afdækket i relation til kapitlets tema. Dette efterfølges af en række punkter, der peger på, hvad kapitlets fund og pointer giver anledning til at rette opmærksomheden mod i forhold til at skabe bedre *uddannelsesliv i praktikken for eleverne*. Disse opmærksomhedspunkter skal ikke læses som anbefalinger, men netop som opmærksomhedspunkter, som kan give anledning til at udvikle mange forskellige tiltag og aktiviteter med udgangspunkt i konkrete praksisser, skoler og praktiksteder. Der er netop tale om, at kilderne i litteraturstudiet beskæftiger sig med specifikke elementer – nogle ser på elever, mens andre kigger på studerende. Udgangspunktet for litteraturstudiet er at fremhæve en række af de gennemgående og fælles pointer, der er fremkommet på tværs af de tre uddannelser, der indgår i notatets interessefelt.

God læselyst.

Arnt Louw & Niels-Henrik Møller Hansen
Center for Ungdomsforskning, AAU, 2018

Kapitel 1: Betydningen af faglige fællesskaber i praktikken

Begrebet faglighed har en lang tradition inden for erhvervsuddannelser. *Faglig stolthed* er her et centralt begreb med mange konnotationer – såsom professionalisme, viden og færdighed – og kan forstås som en indre kvalitet ved et håndværk (Sørensen 2009). Her peger flere undersøgelser på, at en stærk fagidentitet hænger sammen med tillid til egne kompetencer (Jørgensen & Smistrup 2007), samt en voksende grad af identifikation med det praksisfællesskab eleverne er på vej til at blive en del af (Nielsen & Kvale 2003; Wilbrandt 2002; Tanggaard 2006). Faglige fællesskaber og det, som erhvervsuddannelseselev at opleve at blive del af et fag og tilstræbe en fagligidentitet, er således meget centralt i relation til erhvervsuddannelseselevernes uddannelsesliv (Louw 2013; Smistrup 2004). Mange erhvervsuddannelseselever har netop valgt en specifik uddannelse eller branche, fordi de er motiverede for et fag og for at møde fagets indhold og fagpersoner, som ofte har centrale positioner som rollemodeller for elevernes faglige identitetsudvikling. Det kan for så vidt både være de undervisere, eleverne møder på skolen, men i høj grad også de fagpersoner, eleverne møder i deres praktikker, hvor praktikvejlederne har en meget betydningsfuld og central rolle i relation til elevernes læring og faglige identitet i praktikken.

Mesterlære-perspektivet i eud-forskningen, som bl.a. Nielsen & Kvale er eksponent for, tager udgangspunkt i et situeret perspektiv for at forstå eud-elevernes læreprocesser (Nielsen & Kvale 2003; 2008). Historisk set har mesterlæren været den traditionelle indføring i fagene på eud. Her står det centralt, at tilegnelsen af faglig identitet og identifikation er en central del af den erhvervsfaglige læreproces. Det, der særligt understreges i denne læringsteoretiske ramme, er, at en stærk fagidentitet hænger sammen med en voksende identifikation med det praksisfællesskab, eleverne er på vej til at blive en del af. Den centrale pointe fra mesterlære-perspektivet er, at det flytter blikket væk fra et individuelt og individualiserende perspektiv på elever og studerende. Det fremhæver væsentligheden i at se elevernes faglige identitet og fornemmelse for at høre til eller ikke høre til på en uddannelse eller i en praktik i *samspillet* med fagpersoner, de forventninger eleverne mødes med og de institutionelle rammer og vilkår, der skaber bestemte sociale praksisser i fx praktikken. Samtidig ligger der også en risiko i mesterlæreprincippet for netop individualisering, fordi læreprocessen er centreret omkring den enkelte elev og hans eller hendes forhold til mesteren. Denne risiko skal man som vejleder også være opmærksom på.

Faglige fællesskaber i praktikken

De faglige fællesskaber udgør et af de mest gennemgående tematikker i nærværende litteraturstudie. Næsten halvdelen af de i alt 50 unikke kilder

beskæftiger sig mere eller mindre direkte med betydningen af de faglige fællesskaber, eleverne møder i deres praktik, og elevernes oplevelse af deres første møde med praktikstederne. Dette gør sig både gældende for de kilder, der beskæftiger sig direkte med social- og sundhedshjælper-, social- og sundhedsassistent- eller sygeplejerskeuddannelsen, men er også centralt for de mere generelle referencer, der på et overordnet plan beskæftiger sig med læring i praktikken. Et eksempel er Klaus Nielsen og Lene Tanggaards arbejde, hvor mesterlære, som teoretisk ramme for læring i praktikken, netop udgør omdrejningspunktet. Det gør sig også gældende for de kilder, der mere handlingsanvisende beskæftiger sig med erhvervsuddannelseselevs læring i praktikken, som fx Undervisningsministeriets temahæfteserier.

Som det påpeges i Dalsgaard et al.'s artikel, der beskæftiger sig med udfordringer i sygeplejerskeuddannelsen i forhold til professionel udvikling, udgør både relationer og socialisering vigtige elementer for sygeplejerskestuderendes læring i praktikken. Her peges på den udfordring, at det fælles faglige rum i praktikken ikke altid af de studerende opleves som fælles, men at de studerende kan opleve eksklusion, fordi de forskellige aktører har forskellige opfattelser af, hvad relationerne og konteksten handler om:

"Den praksis i sygeplejerskeuddannelsen, der ideelt set bør være fælles, er ikke fælles, idet der er tre forskellige aktører (studerende, kliniske vejledere og undervisere), som indgår i forskellige kontekster for socialiseringen"
(Dalsgaard et al., s. 50).

Uddannelsesstyrelsen temahæfte om eud-elever og deres forhold til mestre, og hvordan elever lærer i praktikken (som er fra 1999), er baseret på en omfattende interviewundersøgelse med 500 elever. Her peges der på, at en af de store styrker ved praktikken er, at eleverne oplever sig som del af et kollegialt fællesskab. Som en elev i hæftet udtaler: *"Det er det der kammeratskab. Selv om det er arbejde, så er der stadig det der venskab blandt alle i firmaet, og det synes jeg er godt ved det"* (Kvale & Nielsen 1999, s. 24). Dette peger også på udfordringen ved denne centrale dimension af elevs læring i praktikken. Nemlig det, at når eleverne ikke oplever sig som del af det kollegiale fællesskab, giver det mistrivsel og potentielt frafald (Kvale & Nielsen 1999, s. 25).

Rasmussens afhandling, der omhandler sygeplejerskestuderendes trivsel i praktikuddannelsen og betydningen heraf ift. frafald (Rasmussen 2010), fremhæves samme pointe. Det understreges her særligt, at der påhviler et stort ansvar hos de ansatte på praktikstederne i form af at inkludere studerende i arbejdsfællesskabet på arbejdspladsen. Som afhandlingen påviser, kan eksklusion føre til ensomhed og frafald fra praktikken. Det handler i de tilfælde om at skabe en kulturændring på praktikstederne, men også helt konkret om rutiner og vaner, fx hvor personale og studerende sidder i pauserne: *"Undersøgelsen bidrager med viden om, at de sundhedsprofessionelle distancerer sig fra de studerende i hverdagen i afdelingen, bl.a. ved at sætte sig ved hver sit bord i pauserummet, som*

gav et dilemma i uddannelsen til sygeplejerske, fordi sygepleje i høj grad baserer sig på samarbejde og refleksion som led i den daglige drøftelse, herunder også på det personlige plan – som overvejende foregår i pauserne” (Rasmussen 2010, s. 202). Når studerende i praktikken på den måde afskæres fra at deltage i de faglige fællesskaber, der også i høj grad udspiller sig i de uformelle rum i pauserne og på gangen, betyder det, at de studerende afskæres fra de faglige snakke, der kunne føre til læring og refleksion over praksis og erfaringer i praktikken.

I en præsentation af resultater fra et forsøgs- og udviklingsprojekt, der har fokus på at skabe en sammenhængende praktikuddannelse i social- og sundhedsassistentuddannelsen (Ørndrup et al. 2006), understreges ligeledes, at læring i praktikken sker gennem deltagelse i de sociale sammenhænge, hvor arbejdsstedets opgaver løses. Derfor er det væsentligt, at eleverne gives adgang til disse sammenhænge og til at deltage i praktikstedets daglige arbejdsopgaver og praksis i den udtrækning, det kan lade sig gøre: *”Læringen er ikke noget, den enkelte besidder, men læring skabes og findes i relationer”*. Og videre:

”Deltagelse i praksisfællesskaber og adgang til den viden, der er i praksis, er afgørende for, om der finder læring sted. Viden forstås både som teoretisk og praktisk viden; at være del af et praksisfællesskab. Det vil sige at have en synlig funktion, rolle og værdi i fællesskabet samt at have mulighed for at lære noget” (Ørndrup et al. 2006, s. 24).

I en artikel, der beskæftiger sig med fremtidens krav til sygeplejerskerne i den primære sektor, undersøges spørgsmålet om fremtidens kompetencer for sygeplejerskefaget og muligheden for et uddannelsesmiljø i praktikken med fokus på udvikling. En af udfordringerne, særligt for sygeplejerskeuddannelsen, er, at der mange steder i landet kun er få sygeplejerskestuderende på hvert praktiksted. I artiklen argumenteres der for, at der skabes udviklende studiemiljøer i praktikken:

”Hvis praktikstederne i fremtiden skal kunne godkendes, kræves det, at der på det enkelte praktiksted skabes et studiemiljø, hvor udvikling af den eksisterende praksis indgår som noget naturligt. Et udviklende studiemiljø kræver, at alle sygeplejersker arbejder med udvikling af sygeplejefaglig praksis. Endvidere skal sygeplejestuderende have mulighed for at indgå i relevante læringsmæssige fora med ligestillede” (Jørgensen 2004, s. 70).

Pointen er her, at det at være udviklende studiemiljø i praktikken fra de studerendes perspektiv, nok kræver adgang til faglige fællesskaber med praktikstedets fagpersoner. Men det handler i høj grad også om, at der skabes muligheder hos de studerende for at indgå i faglige fællesskaber med hinanden på tværs af praktiksteder, hvor bekymringer, erfaringer og viden kan deles.

Denne pointe fremhæves også i en artikel, der beskæftiger sig med 'High Fidelity Simulation', bl.a. i sygeplejopraktikken i Storbritannien (Stephens et al. 2011).

Her påpeges det, at den praktisk baserede læring i praktikken har stor værdi, men at det er lige så vigtigt, at eleverne får rum til at reflektere over deres erfaringer i praktikken og de situationer, de kastes ud i. I artiklen foreslås det at etablere teams af studerende uden deltagelse af vejledere eller andre fagpersoner som ramme for studerendes refleksioner over deres erfaringer fra praktikken:

"The student team meetings provided physical and cognitive space for reflection, free from the 'hurly-burly' of the unit and the opportunity to (re)contextualize and plan for a range of possible situations before returning to the busy environment of clinical practice. The dramatological context of 'front stage' and 'back stage' is particularly apt here. Particular value of team meetings ('back stage') was based around social contact that facilitated discussion of clinical and technical competency, at an appropriate pace, and provided opportunities for peer support further promoting the benefit of working and learning together" (Stephens et al. 2011, s. 677).

Som et lignende erhvervsuddannelsesperspektiv på dette fremhæver Nielsen i en spørgeskemaundersøgelse blandt 243 erhvervsskoleelever omkring deres læring i praktikken, at der i virksomheder med flere elever er tendens til, at eleverne oplever en højere grad af sammenhæng, netop fordi eleverne her har mulighed for at dele erfaringer og viden med hinanden (Nielsen 2002, s. 123). Dette understøtter førnævnte pointe.

Spørgsmålet om sygeplejerskestuderendes læring i praktikken, som en integreret del af deltagelse i faglige praktikfællesskaber i praksis, behandles ligeledes i en Højbjerg et al.'s artikel om undervisningspraksisser blandt sygeplejersker ud fra et didaktisk perspektiv (Højbjerg et al. 2017). Artiklen sætter på sin vis mesterlæren på dagsordenen som en attraktiv læringsmæssig begrebsætning af, hvad der sker i praktikken, og hvordan elever lærer i praktikken:

"Argumentet er her, at studerende lærer fra den fælles vidensbase, som er indlejret i de organisatoriske plejestrukturer (...) Interaktionen med patienter, arkitektur og artefakter fungerer således også som usynlige læremestre" (Højbjerg et al. 2017, s. 246 & 247).

Eller som en studerende i artiklen udtaler: "... fordi jeg synes, at alle punkterne, jamen, de kom sådan set, jamen, de smeltede sammen på én dag" (Højbjerg et al. 2017, s. 259).

Den studerendes udtalelse kendetegner læringen i den kontekst, der er praktikken, hvor teori, praksis, relationer og handlinger væver sig sammen i helheder i dagligdagen. I artiklen argumenteres der således for at gentænke *klinikkens didaktik* med fokus på at rammesætte det uforudsigelige og foranderlige for studerendes praktik:

"Måske er der behov for timeout og en gentænkning af klinikkens didaktik, som i højere grad må gøre en dyd ud af også at indholdssætte de uforudsigelige, uklare, foranderlige og personbundne side ved praksis"
(Højbjerg et al. 2017, s. 262).

Didaktikken i praktikken udgør ligeledes et centralt tema i Bisgaards afhandling omkring, hvordan man kan styrke lærlinges og studerendes engagement i praktikken med udgangspunkt i blandet andet SOSU-uddannelsen. Bisgaard peger ligeledes på vigtigheden af at udvikle en helhedsorienteret didaktik for praktikken, der tager højde for praktikstedets læringsmiljø, det gensidige engagement mellem praktikstedets deltagere og åbning af muligheder for elevernes deltagelse i praktikstedets praksisfællesskab som afgørende for elevernes engagement og læring (Bisgaard 2018).

Som et lignende perspektiv på dette understreges det også, i en artikel om læring i praktik og skole i de merkantile erhvervsuddannelser, at mesterlæren og elevernes socialisering ind i praksis er kendetegnende for elevernes læring i praktikken (Juul 2004). I artiklen argumenteres der for, at identitet bliver afgørende som oplæg for at forstå, hvad der udgør det gode uddannelsesliv i praktikken. Artiklen medtages her for at tydeliggøre, at der kan argumenteres for en generel pointe om læring i praktikken. Pointen er, at det ikke kun drejer sig om, at elever og studerende får adgang til faglig læring, men i lige så høj grad om at de får adgang til faglige fællesskaber, hvor fagets identitet opbygges: *"I takt med at lærlingens faglige ekspertise øges, ændres lærlingens selvforståelse og identitet. Oplæringen handler således ikke alene om at kunne udføre de operationer, som er nødvendig for at kunne fungere som kontorassistent, smed eller kok. Den handler også om at kunne begå sig i det pågældende praksisfællesskab og lære at tænke og handle og ikke mindst føle sig som henholdsvis kontorassistent, smed eller kok"* (Juul 2004, s. 52).

I en artikel, der beskæftiger sig specifikt med socialisationsprocesserne hos erhvervsuddannelseselever i praktik i Norge i serviceerhverv, kan pointen også genfindes. Artiklen peger videre på elevernes behov for at blive mødt med respekt og blive inkluderet i det faglige fællesskab i praktikken. Sker dette ikke, går det ud over elevernes læreprocesser og -udbytte. Dette er også relevant i et frafaldsperspektiv; hvis eleverne ikke bliver mødt med respekt og inklusion, øger det risikoen for frafald (Dagsland et al. 2015, s. 447). (Frafald behandles også under et selvstændigt afsnit i kapitel 4).

Inklusion i de faglige fællesskaber, der udgør praktikkens daglige praksis, udgør således et helt centralt omdrejningspunkt for elevernes gode læringsoplevelser i praktikken. Det handler, som vi har været inde på, både om at få adgang til fagets arbejdsopgaver og rutiner, men også til de faglige fællesskaber, hvor faget *diskuteres*. I en undersøgelse af læreprocesserne i praktikken på et kontor, et værft og et bageri (Kvale & Nielsen 1999) peges der således på den generelle læringsteoretiske pointe omkring erhvervsuddannelserne. Pointen er, at læring i praktikken sker som en gradvis tilegnelse, hvilket kan begrebsliggøres som

legitim perifer deltagelse. Her fungerer vejlederen som *guide* for eleverne i indføringen i praksisfællesskabet (Nielsen & Kvale 1999, s. 69). Begrebet om *guidet deltagelse* sætter således relationen mellem elev og vejleder centralt og understreger vigtigheden af, at eleverne møder nogen, de har tryghed til i praktikken, og som kan fungere som deres *deltagelsesguide*. I Nielsens artikel fra 2004, der undersøger læringen i praktikken som et samarbejde mellem eleven og vejleder/medarbejder på arbejdspladsen, understreges også denne pointe om guidet deltagelse: *"It is a process in which others function as supporting guides in respect to the learner"* (Nielsen 2004, s. 111).

I en artikel omkring 'scaffolding instruction' i bageruddannelsen understreges ligeledes denne pointe. Her introduceres et teoretisk begreb om *ekspansiv stilladsering* som en måde at arbejde pædagogisk med at give eleverne meningsfuld adgang til de arbejdsfællesskaber, der udgør arbejdspladsen:

"Expansive instruction denotes the kind of instruction that opens up new areas of the community of practice for the apprentice, giving him/her more responsibility and enabling him/her to take part in the 'we' narrative of the workplace" (Nielsen 2008, s. 259).

Tanggaard peger på samme forhold i hendes bog 'Læring og Identitet' – baseret på hendes ph.d.-afhandling om læring blandt elektronikelever og læringe – der også trækker på Lave & Wengers begreb om legitim perifer deltagelse: *"Læring kan ikke primært beskrives som mentale vidensmæssige processer, men er tværtimod betinget af, at der gives adgang til personlige relevante og intensiveret deltagelse i og på tværs af praksisfællesskaber og handlekontekster i hverdagslivet"* (Tanggaard 2006, s. 174). Eller som det beskrives i en artikel, også af Tanggaard, omhandlende transfer mellem skole og praktik: *"People learn as they become members of what Lave and Wenger (1991) refer to as communities of practice or what Strauss (1978) calls social worlds"* (Tanggaard 2008, s. 10).

Den gennemgående pointe fra dette afsnit er, at læring i praktikken må ses som meget bredere end blot tilegnelse af faglig viden relateret til den konkrete faglige uddannelse. Læring i praktikken handler om adgang til faglige fællesskaber, hvor fagets vaner, rutiner, diskussioner og socialisation udspiller sig. I det lys bør praktikforløb altid være en integreret del af de arbejdsfællesskaber, der i øvrigt udgør arbejdspladsen. Det er også det, der generelt set motiverer elever og studerende i praktikken. Derfor kan rutinearbejde også udgøre en helt central del af en faglig læringsproces, fordi rutinearbejde også udgør en central del af de fleste arbejdspladsers daglige opgaver. Rutinearbejde bliver på denne måde også til meningsfuld læring og bør rammesættes som sådan i dialogen med elever og studerende i praktikforløbet.

Temaet omkring faglige fællesskaber i praktikken understreger samtidig den helt centrale rolle, som relationen mellem elev og vejleder – og relationer i øvrigt i praktikken – spiller for elevernes læring i praktikken. Dette berører næste korte afsnit.

Relationer i praktikken

Relationer mellem elever og lærere, mellem elever og vejledere og i det hele taget mellem lærende og lærere udgør et helt centralt omdrejningspunkt for uddannelse og læring (Louw 2013; Pless et al. 2015). Således understreges både læreres og vejleders store betydning i forhold til elevernes motivation, trivsel også i Dansk Clearinghouse forskningskortlægning af virkningsfuld undervisning, praktik og vejledning på erhvervsuddannelserne (Dyssegaard et al. 2014, s. 40ff).

I et litteraturstudie om frafald og fastholdelse specifikt i sygeplejestudiet påpeges det også, hvor centrale relationer er for elevernes motivation og frafald. Det gælder både elevernes relationer til lærere, vejledere, eventuelle tutorer og andre elever: *"Mentor-, tutor- og peer-ordninger reducerer frafald og giver mere tilfredse studerende, men ikke specielt højere karakterer"* (Mathar 2011, s. 75). Ligeledes påpeges det i Nielsens bog om læring i praktikken, at det i særlig grad er mesteren eller chefen i praktikken, der er central for eleverne i deres oplæring (Nielsen 2005, s. 122).

I en artikel, der omhandler teori-praksis diskussionen i sygeplejerskeuddannelsen, behandles også spørgsmålet om de studerendes relationer til undervisere, vejleder og patienter. Og her viser der sig nogle interessante dilemmaer (Nielsen & Dau 2011). Det konkluderes i artiklen, at de studerende er meget optaget af relationer til både undervisere, vejledere og patienter. Relationerne kan være motiverende, når undervisere og vejledere er engagerede, men et dilemma er, at eleverne også er bevidste om, at både undervisere og vejledere har sanktionsgivende magt over for dem. Dette kan få den konsekvens, at de studerende undertrykker viden eller refleksioner fra deres praktik, der ellers kunne være kilde til central læring eller gode faglige udviklingssamtaler med en vejleder:

"En studerende fortæller: 'Han er bare så besværlig sagde de andre (personalet)... de brokkede sig forfærdeligt, ikke? Og jeg snakkede med den her patient, som var livstruende syg, selvfølgelig reagerede han da kraftigt, ikke. Og jeg satte mig bare lige og snakkede med ham og fandt ud af, at han da ikke var besværlig, det var bare fordi han var bange. Han var bange for at dø... Men jeg sagde selvfølgelig ikke noget til sygeplejerskerne, fordi jeg var jo bare en lille studerende. Jeg skal ikke komme og spille smart, fordi jeg syntes, det var højst urimeligt, at han blev kaldt besværlig'" (Nielsen & Dau 2011, s. 68).

Citatet er interessant, fordi det vidner om, at de studerendes relation til bl.a. deres vejledere i praktikken er en central kilde til læring og motivation. Hvis den studerende ikke oplever at være tryk i relationen, er der dog risiko for, at muligheden for refleksion og diskussion af praksiskundskab og praksiserfaringer ikke udnyttes, hvilket ellers er så centralt for elevernes læring i praktikken. Dette sker netop i situationen, der beskrives ovenfor. Det er en barriere for læring, som Carolyn Jackson også tematiserer i studierne af motivation blandt elever:

“Students who avoid learning opportunities often try to protect themselves in a school system dominated by reports, test, exams and selection – and high levels of anxiety” (Jackson 2017).

Et andet forhold, der behandles i artiklen, handler om vejlederes dobbeltrelation til eleverne, som både faglige og kulturelle rollemodeller (der kommer mere om vejlederens rolle i næste afsnit). I artiklen påpeges det, at de kliniske vejledere anser det som deres opgave at indføre eleverne i den kultur, der udgør den kliniske praksis, samt i de faglige aspekter af den kliniske praksis. Her tegner der sig en udfordring for vejlederne i forhold til at balancere de alment dannende aspekter og de mere faglige aspekter af faget. Der er risiko for, at de mere alment dannende aspekter tager overhånd, hvilket kan få negativ betydning for elevernes læring i praktikken:

”Hvis denne forskydning bliver på bekostning af de kliniske vejlederes rollemodel-funktion i den kliniske praksis i relationen til patienten, som også omfatter refleksion i og efter handling, så vil det betyde en barriere for udvikling af klinisk sygeplejepraksis med udgangspunkt i praksis” (Nielsen & Dau 2011, s. 71).

Med andre ord er vejledernes opgave som kulturelle døråbnere væsentlig, men gives der (for) meget opmærksomhed på at indføre eleverne i kulturen, er der risiko for, at det faglige kan blive klemmt. Pointen i artiklen er således, at der skal være fokus på inklusion i kultur, men at det ikke må blive på bekostning af det faglige. Som det også blev påpeget i afsnittet om faglige fællesskaber, er det i høj grad i adgangen til de til faget hørende faglige praksisser, at eleverne oplever læring og inklusion. Kultur og fag hænger således sammen, synes budskabet at være, og kulturel indføring er således også en del af den faglige indføring og vice versa. Udfordringen er at finde balancen mellem de to aspekter, så de løfter hinanden til fordel for eleverne.

Vejlederens rolle

I forlængelse af førnævnte pointe, der understreger væsentligheden af både de faglige fællesskaber i praktikken og de relationer, eleverne oplever sig som en del af, peges der også på, at vejlederen i praktikken har en særlig rolle at spille. Det er både som et fagligt forbillede og som en faglig sparringspartner. I Kofod & Krøjers studie af praktikkens læringsrum i bl.a. social- og sundhedshjælperuddannelsen påpeges netop den væsentlige rolle, eleverne oplever, at praktikvejlederen spiller for dem: *”Det er særligt eleven og praktikanten, der værdsætter relationen til vejlederen, ligesom langt de fleste ser netop deres vejleder som et fagligt og ofte også personligt forbillede” (Kofod & Krøjer 2004, s. 7).* Og som Tanggaard understreger i forbindelse med studiet af læring på arbejdspladsen i elektronikmekanikeruddannelsen, kan vejlederens rolle ikke undervurderes: *”A journeyman instructor at the workplace may also be a role for life for the apprentice” (Tanggaard 2005, s. 120).*

Dette peger på, at elever i praktik lægger meget stor vægt på relationen til deres vejleder. Vejlederens rolle i forhold til elevernes læring i praktikken er derfor af central betydning. Og som vi har været inde på, har vejlederen flere forskellige roller at udfylde i den forbindelse. Både som den kulturelle døråbner til praktikens arbejdsfællesskab og som den, der har blik for den enkelte elevs læring og faglige udvikling, og endelig som bedømmer af elevernes og studerendes faglige progression. Dette kræver solide pædagogiske og didaktiske kompetencer, som det også fremhæves i Rasmussens afhandling om sygeplejerskestuderendes trivsel i praktikken:

”Fundene viste, at vejlederrollen ikke alene krævede en indsigt i diverse undervisnings- og vejledningsformer, men også en dybere indsigt i de studerendes udviklingsprocesser i et voksenuddannelsesforløb (Rasmussen 2010, s. 199).

Som vejleder i praktikken skal man således både have blik for de konkrete faglige opgaver, have blik for elevernes læring og faglige progression og have blik for sammenhængen i deres uddannelse. Det betyder også, at man som vejleder fungerer som bolværk mod, at eleverne bliver udnyttet som billig arbejdskraft, så de kan bevare uddannelsesperspektivet i praktikken. Samtidig er det væsentligt som vejleder at balancere sin rolle som vejleder og bedømmer, så der kan skabes tryghed i relationen. Samlet set understreger det væsentligheden af, at vejlederen ikke blot er faglig kompetent, men i høj grad også pædagogisk og didaktisk kompetent.

Elevernes møde med praktikstedet og forventningsafstemning

Det sidste afsnit under dette tema omkring faglige fællesskaber i praktikken handler om elevernes møde med praktikstedet og de gensidige forventninger, der gør sig gældende i dette møde. Elevers første møde med nye uddannelseskontekster udgør altid en *overgang*, der, som andre overgange i og mellem uddannelsessystemer, både rummer nye muligheder, men også nye risici og frafald (Pless & Katznelson 2007; Louw 2017; forthcoming a). Som beskrevet tidligere i dette kapitel er det helt afgørende for eleverne, at de oplever sig som del af et praksisfællesskab i praktikken. I førnævnte rapport om organisering, tilrettelæggelse og læring i praktikken i bl.a. social- og sundhedshjælperuddannelsen (Kofod & Krøjer 2004) peges der på, at kontakten mellem praktiksted og uddannelsessted ofte er usystematisk og sporadisk. Det vil sige, at nogle af SOSU-eleverne oplever deres første møde med praktikstedet og praktikvejlederne som uorganiseret og ikke-planlagt. Det betyder, at dette første møde med praktikstedet opleves som ubehageligt for eleverne og for vejleder. Forventningssamtaler mellem vejledere, lærere og elever forud for praktikken, som det er gennemført på socialrådgiveruddannelsen, ser i den forbindelse ud til være gavnlige for, at dette første møde med praktikken opleves trygt og positivt

(Kofod & Krøjer 2004) (se også Louw 2015 for redegørelse for de positive aspekter af denne form for treparts-samtaler og samarbejde mellem praktiksted og skole for elevernes oplevelse af sammenhæng i deres uddannelse).

Som det også peges på i føromtalt afhandling om sygeplejerskestuderendes trivsel i praktikken, udgør mødet med praktikstedet et helt centralt sted at sætte ind. Her er det afgørende for elevernes trivsel og inklusion i det nye sociale miljø, at der introduceres til afdelingens traditionsbestemte mønstre af normer, rutiner og myter (Rasmussen 2010, s. 203). Som et yderligere perspektiv påpeges det helt generelt i Undervisningsministeriets inspirationshæfte til gode praktikforløb (Undervisningsministeriet 2006), at modtagelsen af nye elever i praktik netop handler om at skabe tryghed og invitere eleverne til at indgå i det faglige fællesskab, der udgør praktikvirksomheden (Undervisningsministeriet 2006, s. 5).

Her kan de føromtalt forventningssamtaler forud for praktikken være et redskab. Som det påpeges i Undervisningsministeriets håndbogsserie 'Den gode praktikplads', kan disse forventningssamtaler med fokus på både det faglige og det sociale med fordel også benyttes i løbet af elevernes praktikophold og altså ikke kun forud for praktikforløbet (UVM 2010, s. 14).

Samlet set understreger læsningen en generel pointe om, at elevers møde med en uddannelse eller en praktik er et væsentligt sted at fokusere i relation til fastholdelse, læring og motivation. I det møde er vejlederen central, da vedkommende skal fungere som døråbner, der introducerer til praktikstedets kultur, arbejdsprocesser mv. samtidigt med, at der skal være en opmærksomhed på, at elevens eller den studerendes faglige udvikling bibeholdes i et bredere perspektiv.

Opmærksomhedspunkter i forhold til betydningen af faglige fællesskaber i praktikken

I dette kapitel har opmærksomheden været rettet mod betydningen af de faglige fællesskaber for elever og studerende. Det er et særligt aspekt ved disse uddannelser, der er i fokus i dette notat, at elevernes og de studerendes uddannelse rummer et vekselforløb mellem skole og praktiksted. Det er et aspekt med solide historiske rødder, men også et aspekt, der introducerer overgange mellem skole og praktiksted – Overgange, der giver risiko for at tabe nogle af eleverne, hvis de ikke instrumenteres bedst muligt.

På baggrund af gennemgangen af læsningen af den fundne litteratur på dette område kan en række centrale opmærksomhedspunkter fremhæves. Disse vil blive opsummeret i de følgende afsnit.

Erfaringsudveksling mellem elever i praktik

Hvordan kan der på forskellig vis arbejdes med at etablere fora for erfaringsudveksling mellem de elever, der er i praktik? Dette kan være særligt

relevant for elever på praktiksteder, hvor der ikke er andre elever. Det kan have stor læringsmæssig værdi for eleverne i praktik at mødes og dele erfaringer og oplevelser – uden vejledere.

Styrkede faglige fællesskaber

En væsentlig læring i praktikken handler om at opbygge et stigende kendskab til og tryghed ved fagets arbejdsrutiner og opgaver samt de faglige refleksioner og samtaler, der knytter sig til de praktiske erfaringer. Dette understreger det væsentlige i, at man som vejleder og praktiksted har en særlig opmærksomhed rettet mod at skabe inklusion, introduktion og veje ind for eleverne til de faglige fællesskaber, der udgør praktikstedets daglige arbejdsopgaver og sociale sammenhænge.

Tryghed i relationerne

Tryghed i relationen til praktikvejleder er helt afgørende for, at vejlederen kan fungere som elevens *døråbner* og *deltagelsesguide* i praktikken. Dette giver anledning til opmærksomhed på relationsarbejdet for vejlederne, og at den dobbelte rolle som vejleder og bedømmer håndteres, så eleverne netop oplever, at de trygt kan komme med oplevelser og erfaringer fra deres praktik, der kan være kilde til udviklende faglige refleksioner og samtaler. Det betyder, at man som vejleder er sig sin rolle bevidst som både kulturel- og faglig rollemodel.

Fokus på vejlederens rolle

Vejlederens rolle i relation til elevernes læring i praktikken, og elevernes mulighed for at opleve sig inkluderet som en del af det faglige fællesskab på praktikstedet, kan ikke undervurderes. Dette understreger væsentligheden i at have vedvarende opmærksomhed på at skabe optimale, understøttende og fagligt udviklende rammer for, at praktikkens vejledere kan udvikle deres pædagogiske og didaktiske kompetencer samt skabe gode rammer på praktikstederne for vejledernes varetagelse af denne vigtige rolle.

Vigtigheden af mødet med praktikstedet

Elevernes møde med praktikstedet er et helt centralt sted at sætte ind i forhold til at skabe gode læringsforløb i praktikken. Det handler om en opmærksomhed på, hvordan dette møde opleves fra elevernes perspektiv, og hvad der organisatorisk og pædagogiske kan gøres for, at eleverne oplever gode overgange fra skolen til praktikken. Det kan fx være i form af forventningssamtaler mellem vejleder, lærer og elev. Samarbejdet mellem vejleder og lærer kan på et organisatorisk niveau være et andet redskab til at skabe en god praktikstart for eleverne.

Gentænkning af praktikkens didaktik

Læringen i praktikken er kendetegnet ved at foregå i helheder, hvor det faglige, det identitetsmæssige og det sociale ikke let lader sig skille ad. På et teoretisk niveau giver dette anledning til genovervejelse af mesterlæren som

læringsmæssig begrebsætning af, hvad der skal ske i praktikken, og hvordan eleverne lærer i praktikken. Men det kalder på en teoretisk opmærksomhed på, hvordan denne mesterlæring aktuelt kan sættes på begreb i relation til en gentænkning af praktikkens didaktik.

Kapitel 2: Faglig identitet og identifikation

Tæt knyttet til temaet omkring faglige fællesskaber og elevernes oplevelse af at blive inkluderet i kulturen, arbejdsfællesskabet og de sociale sammenhænge på deres praktiksted, udgør udviklingen af elevernes faglige identitet og identifikation et dominerende tema i litteratursøgningen. Ud fra et historisk perspektiv på erhvervsuddannelserne, så er og har fag og identitet været tæt koblet. I lavene foregik uddannelsen til faglært fx i lære hos en mester, hvor lærlingen boede under hele sin oplæringsperiode. Historisk set er der altså en tæt kobling mellem fag, uddannelse, identitet og dannelse (Sigurjonsson 2010; Biesta 2010). Til trods for at vi i dag har erhvervsuddannelser opdelt i et skoleforløb og et praktikforløb, peger dette på, at erhvervsfagligheden er mere end blot mestring af teknikker og udvikling af kompetencer. Det peger på elevernes løbende identitetsarbejde som centralt i deres bestræbelser på at *blive til i deres fag* som eksempelvis social- og sundhedssassistent eller sygeplejerske. Dermed forstås elevernes faglige identifikation og fagidentitet som en dynamisk interaktionsproces, der både handler om, at eleverne identificerer sig og bliver identificeret med en bestemt måde at gøre uddannelse på, og at de identificerer sig og bliver identificeret med en bestemt måde at gøre erhverv/håndværk på i praktikken (Smistrup 2004).

Udfordringer og potentialer i elevernes faglige identifikationsprocesser med sundheds- og omsorgsfagene i praktikken

I Rasmussens ph.d.-afhandling om sygeplejerskestuderendes trivsel i praktikken og betydningen heraf i forhold til frafald (Rasmussen 2010), peges der på, at identitetsdannelsen som sundhedspersonale og identifikation med et fag og en faggruppe er noget af det sværeste for elever og studerende i praktikken at *få adgang til*. Der er ofte en ret homogen kultur på fx hospitaler, der kan have meget ekskluderende betydninger, særligt hvis man ikke kan tyde koderne.

Undersøgelsen viste:

" ... at socialfeltet var det sværeste felt for de studerende at agere i både oplevelsen af ensomhed og at blive ekskluderet i de sociale sammenhænge, som gav problemer i form af manglende mening og identifikation med de sundhedsprofessionelle: "Der foregår small talk, som jeg ikke gider være med til" (Rasmussen 2010, s. 201).

Afhandlingen fremhæver videre, at adgang til fællesskabet har betydning for både frafald, trivsel, læring og elevernes faglige identitetsdannelse:

"At tilhøre gruppen af sundhedsprofessionelle, viste undersøgelsen, blev afgørende faktorer for at fremme lærings- og trivselsperspektivet på en positiv og konstruktiv måde, og samtidig fik det stor betydning for

oplevelsen af selvværdet og identitetsdannelsen til sygeplejerske”
(Rasmussen 2010, s. 199).

Samtidig peger afhandlingen på, at de studerende ønsker at fastholde, at de er i gang med en uddannelse, og de vil således også bevare et uddannelsesperspektiv og ønsker, at der i praktikken skal tages hensyn til dette (Rasmussen 2010, s. 59ff). Dette dilemma mellem en skoleidentitet og en praktikidentitet fremhæves også i Jensens afhandling om elever på social- og sundhedsuddannelserne (Jensen 2012). Denne afhandling viser, at der kan ske et identitetsbrud i de tilfælde, hvor elevenes oplevelser i praktikken ikke 'passer' ind i den identitet, skolen tilstræber eller tilbyder. Dette peger på, at der kan være et dilemma mellem uddannelsesidentitet og arbejdspladsidentitet. I de tilfælde bliver det svært for eleverne at skabe helhed i deres uddannelse eller den læring, de kan få adgang til i de forskellige kontekster (skole og praktik) (Jensen 2012, s. 335).

I Tanggaards bog, der beskæftiger sig med læring og identitet i erhvervsuddannelserne baseret på hendes afhandling (Tanggaard 2006), påpeges det ligeledes, at det kan opleves som en barriere for læring og elevernes faglige identifikationsprocesser, når skole og praktik opleves som adskilte læringskontekster:

”Når muligheder for identitetsmæssig kobling til aktiviteter på skole og i praktik er vanskelig, eller når forsøg på at skabe en sammenhængende identitet fragmenteres, fordi deltagelse på tværs af skole, praktik, men også hjemmelivet peger i forskellige retninger” (Tanggaard 2006, s. 179).

I forhold til elevernes faglige identifikationsprocesser peger dette på et identitetsdilemma for eleverne i praktik – mellem at være elev og være kollega – som det er værd at være opmærksom på som vejleder og praktiksted. Her bliver refleksion omdrejningspunktet, som det element, der kan skabe agency hos eleverne og understøtte deres muligheder for skabe helhed og sammenhænge i deres uddannelse, så de ikke 'bare' bliver passive modtagere, men aktive tilegnere af subjektpositioner/faglige identiteter.

Dette sætter også krav til eleverne om selv at udvise et engagement, deltage, vise interesse og villighed til at bringe sig selv i spil. I præsentationen af resultaterne fra forsøgs- og udviklingsprojekter i praktikuddannelsen på social- og sundhedsassistentuddannelsen fremhæves også netop disse aspekter som væsentlige. Samtidig peges der på, at det er væsentligt at praktikstedet bygger på det, som eleven bringer med sig ind i mødet med praktikstedet (Ørndrup et al. 2006, s. 66). På den måde spiller disse krav til eleverne i praktikken sammen med de elementer, der i øvrigt peges på for at udvikle gode uddannelsesliv i praktikken: nemlig at stille arbejdsfællesskabet til rådighed, give tilpassede udfordringer og skabe gode rammer for elevernes refleksioner over deres læring:

”Vi ser det som vigtigt, at eleven får mulighed for at gøre sine egne iagttagelser og konstruere sin egen viden ud fra sin iagttagelser og

analyser af disse. Det skaber mulighed for, at eleven kan begrunde sine handlinger selvstændigt og kvalificeret” (Ørndrup 2006, s. 68).

I en artikel, der beskæftiger sig med svenske industrierhvervsuddannelseselevs læringsstrategier i forhold til at blive del af arbejdsfællesskabet på arbejdspladsen, peges der på 5 konkrete elevstrategier i forhold til selv at tage agency:

1. De tager individuelt ansvar for egen læring.
2. De stiller spørgsmål.
3. De leder efter anerkendelse og rollemodeller i arbejdsfællesskabet, de kan identificere sig med.
4. De positionerer sig selv som en ressource.
5. De bruger humor og jokes for at blive en del af fællesskabet (Ferm et al. 2017, 66ff).

Som antydnet i dette afsnit om koblingen mellem identitet og sundheds- og omsorgsfagene er der et potentielt dilemma mellem elevernes eget ansvar for processerne og skolens/praktikstedets ansvar. I det *samarbejde* mellem eleverne og vejledere omkring disse processer kan ovennævnte artikel give anledning til inspiration i forhold til at gøre det klart og tydeligt for eleverne, *hvordan* og *hvad* de selv kan gøre i forhold til at blive del af fællesskabet på praktikstedet og tilegne sig den faglige identifikation, der er så central for elevernes motivation, fastholdelse og læring. Det er dog værd at bemærke, at de svenske elever nok er ældre og har gået på erhvervsskole i et par år, inden de kommer ud på en arbejdsplads. Dette beror på den særlige svenske erhvervsuddannelsesmodel, og det siger måske noget om, at pointen omkring, at de tager ansvar for egen læring, også har at gøre med elevernes alder.

I en artikel baseret på Brandts ph.d.-afhandling, der beskæftiger sig med frafald i relation til social- og sundhedsassistentuddannelsen, peges der også på den centrale kobling mellem fag og identitet (Brandt & Larsen 2016). Den helt centrale og meget vigtige pointe i artiklen og afhandlingen er, at:

”de hårde eller belastende vilkår som af og til fremhæves som grunde til frafald og udfordringer med at bemestre arbejdet med pleje og omsorgsarbejdet – præcist også kan analyseres at udgøre forudsætninger for at kunne begå sig adækvat i feltet (Brandt & Larsen 2016, s. 93).

Det skal forstås på den måde, at de social- og sundhedsassistentelever, der optræder i artiklen, har erfaringer fra deres liv, som man kunne kalde for vanskelige. Men disse vanskelige erfaringer fra eget liv kan betragtes som en ressource, eleverne kan trække på i forhold til faget og indsigten i arbejdet med pleje og omsorg for udsatte borgere. Dette er centralt i forhold til at arbejde med fastholdelse, frafald og gennemførelse i SSA-uddannelsen. Det kan faktisk forstås som en ressource, at eleverne kommer med hårde opvækstvilkår fra belastede familier o.l. Det giver dem en kropslig *sans* for det særlige i sundheds- og omsorgsarbejdet – særligt for udsatte borgere.

I en artikel, der undersøger jobbehov og jobbeslutninger hos bl.a. sygeplejersker, fysioterapeuter og sygeplejerskeassistenter i Sverige, peges der også på det centrale i at knytte forbindelser mellem identitet og de forudsætninger, eleverne bringer med sig ind i omsorgsarbejdet:

”De förhållande et människa upplever i sit arbete påverkar den bild hon har av sig själv. Gennem arbete utvecklas kunskaper og färdigheter. Det är därför viktigt att hon i så hög grad som möjligt kan utnyttja sina kunskaper och sin förmåga” (Öhman & Wredling 1995, s. 1).

På den måde er arbejdet med at bygge positivt på den identitet og de forudsætninger, eleverne kommer til feltet, af helt central betydning både i forhold til frafald, motivation og opbygning af faglige identitet.

I en artikel af Liveng baseret på hendes ph.d.-afhandling, der handler om social- og sundhedshjælperelvers orienteringer mod omsorgsarbejdet, og hvordan omsorgsarbejdet både forudsætter og negligerer denne omsorgsorientering, understreges den tætte kobling mellem omsorgsarbejdet og elevernes identitet, livshistorie og fremtidsdrømme (Liveng 2006):

”Gennem analysen af et livshistorisk interview med Lotte, der er SOSU-hjælperelev, viser jeg, hvordan omsorgsorienteringen er en del af en livshistorisk socialisation for Lotte, hvordan den farver hendes uddannelses- og jobvalg, og hvordan omsorgsorienteringen projiceres ud i hendes fremtidsdrømme” (Liveng 2006, s. 32).

I Tanggaards artikel, der omhandler læring som et samarbejde i praktikken – dog fra elektronikmekanikeruddannelsen – peges der ligeledes på det væsentlige i at knytte læringen i praktikken an til attraktive fremtidige jobidentiteter: *“The instruction that the apprentices find most valuable is the instruction connecting directly to their future identity as a skilled worker”* (Tanggaard 2005, s. 120).

Overgang til job

Identitet og faglig identifikation hænger helt givet tæt sammen for mange unge i relation til deres erhvervsuddannelse, og som fremhævet indledningsvis er der historisk set en tæt kobling mellem identitet og fag i erhvervsuddannelserne. Men litteraturen i dette notat peger på, at forbindelsen måske er særlig – og særlig stærk – inden for sundheds- og omsorgsuddannelserne. Mange har valgt omsorgsuddannelserne for at *gøre en forskel* og som påvist ovenfor, kan hårde og vanskelige opvækstvilkår ligefrem udgøre en ressource, eleverne kan trække på i tilegnelsen af og udførelsen af omsorg for svage og udsatte borgere. Dette er en væsentlig pointe at være opmærksom på i arbejdet med de uddannelsesvilkår og de narrativer, eleverne tilbydes og tager sig adgang til, når deres uddannelsesliv i praktikken skal gives mening. Det gælder også i forhold til samarbejde om at etablere attraktive fremtidige narrativer for eleverne i relation til

omsorgsarbejdet, som det også fremhæves i føromtalt afhandling af Liveng (2007):

“SOSU-hjælperuddannelsen får betydning som mulighed for inklusion, som mulighed for at videreføre en kvindelig socialisation, og som mulighed for at skabe en ny, fremadrettet identitet” (Liveng 2007, s. 218, vores fremhævning).

Dette understreges ligeledes i en svensk artikel om læring på arbejdspladsen, der peger på, at gode rammer for elevernes kritiske refleksioner over deres håb for fremtiden er afgørende i forhold til at skabe realistiske forventninger til fremtiden (Bruin & Ohna 2012, s. 1103).

I forhold til at skabe gode overgange til job efter uddannelse, lykkes det tilsyneladende særligt godt inden for social- og sundhedshjælper og social- og sundhedsassistentuddannelsen. Således slås det fast i Pedersens litteraturgennemgang af elevernes antal, flow og årsager til frafald, at: *”Ca. 80 % gennemfører SOSU-uddannelsen, og beskæftigelsesprocenten er meget høj for begge uddannelsers vedkommende”*. Dette flugter med den generelle betragtning omkring de danske erhvervsuddannelser, at læringen fra både skole og praktikforløb undervejs i uddannelsen er afgørende for at bygge smidige overgange til arbejdslivet efter uddannelsen (Hamilton 1987; Juul & Jørgensen 2011). Samtidig fremhæver førnævnte rapport, at der er plads til forbedringer, idet:

”... ifølge Kommunernes Landsforening og Amtsrådsforeningens erfaringer vil ca. 50 % af en elevårgang komme til at arbejde inden for deres fagområde. De resterende 50 % falder fra under studiet, fortsætter på det næste trin inden for uddannelsessystemet eller forlader sektoren efter endt uddannelse” (Pedersen 2004, s. 30)

Så til trods for at rapporten fremhæver en høj beskæftigelsesprocent, vurderes det stadig, at antallet af dimittender fra social- og sundhedsuddannelserne, der forsvinder fra området, er (for) højt. Her peges der på flere årsager: dårlig ledelse/utilfredshed med ledelsen, omstillinger/strukturændringer, manglende inddragelse, utilfredshed med den kvalitet, men kan yde borgerne, manglende faglige udviklingsmuligheder og skiftende arbejdstider. Hvis det handler om fastholdelse af de nyuddannede, er der således nok at tage fat på. Holen & Lehn-Christensens policy-analyse af muligheden for at skabe sammenhænge i de sundhedsfaglige professioner viser, er der særligt er to ting, der medvirker til at skabe bedre overgang til arbejdsmarkedet inden for sundhedsfagene. Den ene er en fokusering på bedre samarbejde mellem uddannelse og arbejdsmarked. Den anden er etableringen af sammenhængende patientforløb, fordi det er med til at skabe en meningsfuldhed i det faglige arbejde med patienterne (Holen & Lehn-Christensen 2017, s. 29).

Opmærksomhedspunkter ifbm. udfordringer og potentialer i elevernes faglige identifikationsprocesser med sundheds- og omsorgsfagene

I dette kapitel har vi undersøgt, hvad der kan være på spil, når man taler om elevernes og de studerendes identifikationsprocesser indenfor sundheds- og omsorgsfagene. Analyserne har fremdraget fem opmærksomhedspunkter, der er vigtige i denne forbindelse. Disse vil kort blive opsummeret i de følgende afsnit.

Refleksionsrum som redskab i praktikken

Eleverne i praktik oplever et potentielt dilemma i forhold til at håndtere deres faglige identitet som elev (under uddannelse) og som kollega (i praktik på en arbejdsplads). Dette giver potentielt et identitetsdilemma for eleverne i praktik, som det er værd at være opmærksom på. Her peger notatet på refleksion som det element, der kan skabe agency hos eleverne og understøtte deres muligheder for skabe helhed og sammenhænge i deres uddannelse, så de ikke 'bare' bliver passive modtagere, men aktive tilegnere af faglige identiteter.

Brugen af et ressourcesyn frem for mangelsyn på elevernes forudsætninger

For mange af eleverne er valget af sundheds- og omsorgsfagene båret af ønsket om at gøre en forskel. Mange elever bærer egne erfaringer og forudsætninger med sig ind i omsorgsarbejdet, som giver dem særlige forudsætninger for at udføre omsorg for udsatte og sårbare borgere. Dette peger på det helt centrale i, at vejlederen har blik for elevernes ressourcer frem for svagheder. En opmærksomhed på ressourcer hos eleverne åbner for, at eleverne kan bruge de forudsætninger, de bringer med sig ind i feltet, på en positiv og fremadrettet måde både i forhold til at mestre faget og i forhold til at udvikle deres faglige identitet som omsorgsarbejder.

Attraktive fremtidige jobnarrativer

At arbejde med faglig identitet forekommer at være et helt centralt pædagogisk omdrejningspunkt for læringen i praktikken. Dette gælder både i et nutidigt perspektiv, mens eleverne er under uddannelse og i praktik. Men det gælder også i forhold til at etablere attraktive fremtidige narrativer for eleverne i relation til sundheds- og omsorgsarbejdet. I forhold til at sikre, at flere elever bliver inden for sundheds- og omsorgsarbejdet, kan positive fremtidige narrativer være et vigtigt redskab at arbejde med – både som skole og som praktiksted. At arbejde med faglige rollemodeller kan være én måde at skabe sådanne attraktive fremtidige fagidentiteter inden for sundheds- og omsorgsfagene.

Bedre overgange til job

Der er relativ god overgangsfrekvens for eleverne i sundhedsuddannelserne til arbejdsmarkedet efter endt uddannelse. Men der er stadigvæk en del, der falder

fra i overgangen til job efter uddannelse. Her peger analyserne på, at det kan være relevant at rette opmærksomheden på, hvordan man kan skabe bedre samarbejde på tværs af sektorer, og hvordan man kan skabe sammenhængende patientforløb. Samtidig peger notatet på værdien af en opmærksomhed rettet mod de arbejdsvilkår, de unge møder på arbejdsmarkedet, og mod at skabe mulighed for inddragelse og meningsskabelse med det professionelle arbejde i mødet med arbejdsmarkedet.

Større tydelighed omkring forventninger til eleverne

Elever og studerende vil gerne tage ansvar for deres egen lære- og identitetsproces. Her udgør tydelighed omkring, hvordan eleverne selv kan tage aktiv del i den faglige inklusionsproces på praktikstedet, og hvilke forventninger, der er til at være elev på et praktiksted, centrale opmærksomhedspunkter.

Kapitel 3: Læring i praktikken

Som beskrevet i indledningen til dette notat har vekseldannelsesprincippet i erhvervsuddannelserne lange og stolte traditioner i Danmark. Gennem de seneste årtier har der været arbejdet på mange forskellige former for balance mellem skole og praktik og mellem teori og praksis. Koblingen mellem skole og praktik er fortsat et prioriteret indsatsområde i den seneste reform af erhvervsuddannelserne (Regeringen 2014). Men som Jørgensen også påpeger, er der i den forbindelse et interessant paradoks – Nemlig, at dét, som i én periode lanceres som løsningen på et problem med erhvervsuddannelserne, netop er dét, der i en anden periode udpeges som problemet (Jørgensen 2011b).

I forhold til elevernes kobling mellem skole og praktik og mellem teori og praksis – og dermed også elevernes læring i praktikken – peger flere undersøgelser overordnet på, at der er behov for at styrke samarbejdet mellem skole og praktik. Dette er netop, fordi eleverne ofte oplever, at det er svært at forene skolekulturen med kulturen på praktikstedet (Sjøberg et al. 1999; Juul 2005; Larsen 2006; Jørgensen 2009; Louw 2015). Samtidig opleves det ofte af eleverne som en udfordring, at der kan være store variationer af læringsudbyttet på tværs af praktikstederne. Som Larsen (2006) peger på, afhænger kvaliteten af læringsudbyttet af praktikken i høj grad om, hvorvidt eleverne betragtes som *ekstra arbejdskraft*, hvor det kan være svært at fastholde et uddannelsesperspektiv, eller som elever, der er *i gang med et uddannelsesforløb*, som vi også var inde på i forrige afsnit om identitet.

Forskningen i erhvervsuddannelserne har samtidig i høj grad fokuseret på læringen i skoledelen. Det betyder, at det er mindre belyst, hvad eleverne lærer i praktikken, og ikke mindst *hvordan* de lærer. Tilsvarende er det ikke særlig belyst, hvad der skal til for at skabe gode forbindelse mellem det, der læres i skolen, og det der læres i praktikken. Dette har stor betydning for elevernes oplevelse af gode praktikforløb (Louw 2015). Transfer – altså omsætningen af viden mellem de forskellige felter – er således et felt, der mangler mere viden om i denne forbindelse.

Litteraturstudiet har dog afdækket en del kilder, der belyser elevernes læring i praktikken samt transfer-dimensionen, primært på omsorgsuddannelserne, men også på det generelle niveau. I det følgende fremlægges disse pointer. Indledningsvis skal det dog slås fast, at læring i praktikken og elevernes koblingsarbejde mellem den læring, der foregår i praktikken, og den læring, der foregår i skolen, er tæt forbundet. På trods af dette gennemgås det opdelt i de følgende afsnit. Der redegøres først for de fund, der specifikt retter sig mod elevernes læring i praktikken, efterfulgt af et afsnit, der redegør for transfer mellem skole og praktik.

Læring i praktikken

På det helt overordnede læringsteoretiske niveau er det værd indledningsvis at slå fast, at læring – det være sig i praktikken, skolen eller andre steder – ikke er en enkel eller lineær proces fra A til B. Det er en mudret proces fyldt med emotioner, modsætninger, paradokser og konflikter (Illeris 2006). Samtidig gør der sig det gældende, at elever i erhvervsuddannelserne har forskellige motivationsorienteringer i forhold til det at være faglært og deres fremtidsdrømme (Tanggaard 2006). Dette stiller selvsagt store pædagogiske krav til vejlederne i praktikken om at kunne håndtere sådanne læreprocesser hos deres elever. Endvidere understreger det blot den tidligere fremlagte pointe om, at læring i praktikken er tæt knyttet til vejledernes faglighed, men i høj grad også deres pædagogiske og didaktiske evner. I en pædagogisk sammenhæng betyder det helt generelt, at design og tilrettelæggelse af uddannelse bør medtænke de forskellige orienteringer, eleverne kommer til praktikken med.

I forlængelse af denne læringsteoretiske pointe påpeges det i Rasmussens afhandling om sygeplejerskes trivsel i praktikken, at læringen for det første ofte sker i de uformelle rum som fx pauserne. For det andet understreger afhandlingen, at læring sker tilfældigt og med stort ansvar hos eleverne for selv at organisere deres læreprocesser. Et ansvar, de langt fra føler sig klædt på til at møde:

”Jeg synes, det som et stort pres, at jeg selv skal tilrettelægge plejen af patienterne ud fra deres sygdomme og problemstillinger, når jeg ikke kender til de forskellige sygdomme, og ikke får den nødvendige ro og tid til at læse om sygdommene”. Dertil kom, viste fundene, at læringspotentialet i høj grad blev udviklet gennem tilfældigheder og ikke nødvendigvis intenderede og planlagte aktiviteter (Rasmussen 2010, s. 197).

Således foreslås det også i artiklen om fremtidens krav til sygeplejersker i den primære sektor at supplere mesterlære og refleksion med et udviklingsorienteret perspektiv på læring i praktikken. Dette kræver igen, at eleverne får adgang til praksis og til at prøve sig frem i praksis (Jørgensen 2004, s. 67).

I rapporten om organisering, tilrettelæggelse og læring i praktikken i social- og sundhedsuddannelserne og socialrådgiveruddannelsen (Kofod & Krøjer 2004) understreges vigtigheden af elevernes adgang til praksis i forhold til deres læring i praktikken:

”Det er i relationen til de enkelte borgere, at elever og praktikanter oplever, at de både udfolder, afprøver og udvikler deres faglighed. Ofte er elever og praktikanter alene i den praktiske håndtering af relationen til borgerne, og det oplever de generelt som spændende” (Kofod & Krøjer 2004, s. 8).

I en artikel, der teoretisk diskuterer læring i praktikken baseret på studier af praktikforløb (Nielsen 2007), peges der på, at læring i praktikken udvikler sig som led i deltagelse i hverdagens arbejdsliv på arbejdspladsen. Herigennem udvikler den lærende både en forståelse for, hvem man er og hvad man kan. Læring i praktikkens arbejdsplads er, som det påpeges i artiklen, altid indlejret i præ-strukturer og udstyr, og derfor er læringen kulturel og fælles (Nielsen 2007, s. 467).

Refleksion og læring

Et andet element, der indgår i noget af litteraturen, og som kobler sig til de konkrete aspekter af elevernes læring i praktikken, er en fokusering på *refleksion* som central for elevernes læring. Refleksion, som omdrejningspunkt for læring i erhvervsuddannelserne og specifikt i relation til praktikken, udgør et interessant bud på en potent læringsdimension. Men også som noget, der potentielt set kan udfordre de praktiske aspekter af praktikken. Udfordringen kan her være, at fokus på elevernes refleksionskompetencer i forhold til læring i praktikken og transfer mellem skole og praktik risikerer at akademisere erhvervsuddannelserne og dermed trække eleverne væk fra de praktiske sider af faget.

Dette er en bekymring, der fx kommer til udtryk i Højbjerg et al.'s didaktisk fokuserede artikel om sygeplejerskeuddannelsen. I artiklen påpeges det, at de senere års akademisering af sygeplejerskeuddannelsen (professionsbachelor) ikke overraskende har trukket den i retning af teori, og det samme gør sig til en vis grad gældende nu for andre uddannelser indenfor pleje- og omsorgsområdet:

"I sygeplejerskeuddannelsens teoretiske del har vi set en opprioritering af de humanistiske og samfundsvidenskabelige fag, men i den praktiske del af uddannelsen er det tilsyneladende fortsat den biomedicinske viden, der ekspliciteres i de undervisnings- og vejledningssituationer, den kliniske vejleder har initieret" (Højbjerg et al. 2017, s. 261).

Men som det beskrives i Louw (forthcoming b) er der ikke nødvendigvis en modstilling mellem refleksion og praktisk kunnen eller teori og praksis. Tværtimod bør refleksion (og teori) anses som en forudsætning for at kunne *handle* på et højt fagligt niveau, hvilket også er det, der udgør den centrale pointe i Schöns begreb om *refleksion i og over praksis* (Schön 1983).

I et studie, der beskriver resultaterne af afprøvningen af et undervisningsforløb med fokus på videndeling mellem den teoretiske og kliniske del af sygeplejerskeuddannelsen (Christensen 2012), underbygges denne pointe om vigtigheden af, at elever i praktik får mulighed for at reflektere over det, de lærer og arbejder med i praktikken. Både i forhold til at øge læringen i praktikken. Men også i forhold til elevernes mulighed for at skabe transfer af det, de lærer i praktikken, til det, de lærer på erhvervsskolen, og omvendt. Denne refleksionsmulighed kan komme i stand ved anskue den motiverende faglige samtale som et pædagogisk og læringsmæssigt redskab i praktikken:

”Der er fokus på den motiverende samtale som en særlig lyttende vejledningsstil, sundhedsprofessionelle kan anvende i forbindelse med det sundhedsfremmende og forebyggende arbejde. Der fokuseres på tre kommunikationsstile, den styrende, vejledende og følgende” (Christensen 2012, s. 68).

Der indgår også et rollespil i undervisningsmodulet, som eleven skal observere og efterfølgende reflektere over, hvilket minder om det ”Forumteater”, der indgik i Louws undersøgelse fra 2015. I Louw (2015) blev det fremhævet som en god måde at arbejde med elevernes refleksioner over deres kommende praktikforløb på. Specifikt i forhold til læring og transfer og elevernes bevidsthed omkring, hvordan teori anvendes til refleksion over praksis, understreger førnævnte studie netop også vigtigheden af at fastholde et uddannelsesperspektiv, når eleverne er i praktik (Christensen 2012, s. 70).

I forskningskortlægningen af virkningsfuld undervisning, praktik og vejledning på erhvervsuddannelserne peges der på metakognition som god strategi til læring af problemløsningsstrategier hos eleverne (Dyssegaard et al. 2014).

Metakognition kan betragtes som en form for eksternaliseret refleksion over handlinger. Forskningsreviewet peger på konkrete evalueringsredskaber (fx portfolio m.m.) til at øge elevernes egen opmærksomhed på at kunne vurdere egen præstation og i forhold til at identificere områder for forbedring læringsmæssigt og skabe øget læring hos eleverne særligt indenfor sygepleje og omsorgssektoren (Dyssegaard et al. 2014, s. 48).

I forlængelse af dette peger Jensen i sin afhandling om social- og sundhedsselevers læring i skolepraktiksamspillet (Jensen 2012) på, at refleksion er det omdrejningspunkt, der kan skabe agency hos eleverne og understøtte deres muligheder for at skabe helhed og sammenhæng i deres uddannelse, så de ikke ’bare’ bliver passive modtagere, men aktive tilegnere af faglige identiteter (Jensen 2012, s. 340).

En artikel, der handler om de organisatoriske udfordringer i sygeplejerskeuddannelsen (Dalsgaard et al. 2004), fremhæver ligeledes refleksion og den eksternalisering af viden, der kan ligge i kommunikation omkring erfaringer, som en måde at skabe læring og transfer i praktikken (s. 50). Portfolio i mange forskellige modi bringes her ind som konkret koblings/læringskabende redskab (se også Louw 2015 for beskrivelser af portfolio som redskab til læring i praktikken). I præsentationen af resultaterne fra forsøgs- og udviklingsprojekter i praktikuddannelsen på social- og sundhedsassistentuddannelsen fremhæves ligeledes logbogen eller den personlige uddannelsesbog som et centralt refleksionsredskab i forhold til, at eleven bliver bærer af sit eget uddannelsesforløb og får mulighed for at skabe helhed og sammenhæng i sit uddannelsesforløb (Ørndrup et al. 2006, s. 44).

Det er dog væsentligt, som det påpeges i artiklen omhandlende teori-praksis diskussionen i sygeplejerskeuddannelsen, at skolens teori ikke får forrang i

forhold til praktikkens praksis, når der skal reflekteres, hvilket der kan være risiko for. Her påpeges vigtigheden af at give plads og rum til de ufokuserede refleksioner, der kan opstå på baggrund af praktikkens praksis. Det kan fx handle om åbne og undrende refleksioner over: *”de fænomener, som viser sig i relation til den enkelte patient, hvis situation er helt unik og speciel”* (Nielsen & Dau 2011, s. 71).

Dette flugter med pointen i Louws artikel om, hvad der skaber koblinger mellem skole og praktik på blandt andet på social- og sundhedsuddannelserne. Her påpeges det væsentlige i at skabe mulighed for, at eleverne – sammen med vejledere – sammen med andre elever eller enkeltvis kan snakke om og reflektere over praktikkens læringsoplevelser (Louw 2017, s. 110).

Transfer mellem skole og praktik og mellem teori og praksis

Som beskrevet indledningsvis udgør koblinger eller transfer mellem skole og praktik og mellem teori og praksis et af de helt store temaer i de danske erhvervsuddannelsers historie og nutid. Som understreget hænger læring i praktikken – og dermed det gode uddannelsesliv i praktikken – i høj grad sammen med, at eleverne oplever sammenhæng i deres uddannelse på tværs af skole og praktik. Her er det væsentligt at forstå elevernes overgange fra skole til praktik, ikke som overgange fra teori til praksis, men som overgange mellem forskellige praksisser (Tanggaard 2008). I den forbindelse er det centralt, som Jørgensen peger på – på baggrund af en artikel om vidensformer og læringsmiljøer generelt i erhvervsuddannelserne – at skabe samspil mellem skole og praktik, der netop er kendetegnet ved forskellige *vidensformer*:

”At skabe samspil handler om at skabe rum for læreprocesser, der forbinder forskellige former for læring i forskellige læringsmiljøer. Som beskrevet kan læring bestå af flere kvalitativt forskellige former for processer” (Jørgensen 2004, s. 72).

I det følgende skal vi således se på, hvad litteraturstudiet peger på af centrale fund i relation til transfer.

I en erfaringsopsamling fra forskellige forsøgs- og udviklingsprojekter i erhvervsuddannelserne med skole-virksomhedssamspillet peges der på, at det ofte er vanskeligt at få praktikstederne til at fokusere på elevernes læring. Omvendt er det vanskeligt at få virkelighedsnær undervisning på skolen. Her forslås at indføre *praktikum* som et tredje læringsrum, der kobler skole og praktik. Men det kræver omfattende planlægning fra skolens og praktikstedets side at få et øget samarbejde i et praktikum op og stå (Bjerre et al. 2002, s. 72).

Som det påpeges i en evaluering af erhvervsskolers forsøgs- og udviklingsarbejde med at skabe bedre koblinger for eleverne i blandt andet SOSU-uddannelserne (Louw 2015) handler dette om at styrke det organisatoriske samarbejde mellem skolens lærere og praktikkens vejledere:

”At lærerne har et solidt kendskab til elevernes praksis og praktikvejlederne til elevernes skoleforløb synes således at være en grundlæggende forudsætning for elevernes integration af skolens og praktikkens læring” (Louw 2015, s. 109).

I en artikel, der analyserer policy dokumenter omhandlende ambitionen om at skabe sammenhæng i de sundhedsfaglige professionsuddannelser – specifikt sygeplejerskeuddannelsen – peges også på, at bedre sammenhæng mellem skole og praktik kræver, at man anskuer dette som et særligt læringsrum:

”Det er behov for, at studerende får styrket deres handlekompetencer. Parterne peger på det såkaldte tredje læringsrum (simulationstræning, færdighedslaboratorier m.v.) som en metode, der kan bidrage til at styrke koblinger mellem teori og praktik, og som understøtter udviklingen af de studerendes handlekompetencer” (Holen & Lehn-Christiansen 2017, s. 28).

Det tredje læringsrum eller ’praktikum’ udgør således ét bud på, hvad der kan skabe sammenhæng mellem to forskellige læringskontekster – praktikken og skolen – og styrke elevernes handlekompetencer. Altså kompetencer, der forbinder teori og praksis. I artiklen foreslås konkret simulations- og færdighedslaboratorier (Holen & Lehn Christiansen 2017, s. 28).

Dette understøtter tanken om øget samarbejde mellem skole og praktiksted som et centralt indsatsområde (se også Louw 2015). Samtidig problematiserer Holen & Lehn-Christiansen, at teori henføres til skoledelen og praksis til elevernes praktik i klinikken. Dette er en falsk modstilling, der kommer til skygge for de mange både praktiske og teoretiske aspekter, der er i både skole- og praktikforløbene (Holen & Lehn-Christiansen 2017, s. 33).

Teori-praksis diskussionen i sygeplejerskeuddannelsen udgør også temaet i førnævnte artikel af Nielsen & Dau, der baserer sig på et litteraturstudie (Nielsen & Dau 2011). Her argumenteres der for, at der i et historisk perspektiv er et gab mellem teori og praksis, der giver teori forrang som det fine, overordnet praksis, der skal tilpasses til teorien. Denne ’misforståelse’ af praksis/teori har den konsekvens, at: *”der bliver en adskillelse mellem fag og person, der skaber en hindring for refleksion og udvikling af faglige ekspertise”* (Nielsen & Dau 2011, s. 67). Og videre: *”Det ser ud til, at nogle opfattelser af, hvad der kan og skal læres i klinisk og teoretisk undervisning, kan udgøre barrierer for udvikling af klinisk sygeplejerskepraksis”* (Nielsen & Dau, 2011, s. 68).

I et fremadrettet perspektiv sigter denne indsigt på at udfordre adskillelsen mellem skole og praktik og teori og praksis. Helt specifikt i forhold til at skabe bedre uddannelsesliv i praktikken for eleverne handler det om at skabe mere synlige og meningsfulde forbindelser til skolens og praktikkens både teoretiske og praktiske læring og viden. I modsat fald kan teoris forrang frem for praksis få den betydning, at der ikke bliver arbejdet relevant med de praksisser, der udgør praktikken, fordi de skal ’tilpasses’ en teori: *”Dette kan være en barriere for*

udvikling, idet praksis ikke får lov til at eksistere i sin egen ret som basis for udvikling, eksempelvis i form af empiri, eller som problemstillinger, der kunne arbejdes med ud fra en eventuel relevant teori” (Nielsen & Dau 2011, s. 69).

Dette er også interessant i lyset af, at artiklen påpeger, at vejlederne oplever det som deres opgave at knytte skolens teori til klinikkens praksis, men at de også oplever det som vanskeligt, fordi den ikke altid 'passer' (Nielsen & Dau 2011, s. 70). Dette knytter videre an til det særlige forhold mellem skole og praktik som kendetegner mange af sundhedsuddannelserne, dog måske særligt social- og sundhedsuddannelserne, at skolen er den dominerende part over for praksis og vejlederne. Dette er ofte omvendt i de tekniske fag, hvor dét, at skolens teori ikke passer, anses som skolens problem (Louw 2015). I social- og sundhedsuddannelserne – og altså her også i sygeplejerskeuddannelsen – opleves dette i højere grad som praktikkens problem. Det betyder, at de uddannelsesmæssige muligheder, som praktikken tilbyder, ikke udnyttes af de kliniske vejledere, fordi de er fokuserede på, at få praktikken til at 'passe' med den dominerende teori fra skolen (Nielsen & Dau 2011, s. 71).

Dette peger på, at der er behov for nye forståelser af sammenhængene mellem teori og praksis, der ikke tager udgangspunkt i, at teori læres i skolen og praksis i praktikken, men at begge læringsrum rummer unikke perspektiver på teori og praksis. Det gode uddannelsesliv i praktikken er således (også) afhængig af, at skolens undervisere formår at lægge gode rammer for, at skolens læring (både teoretisk og praktisk) kan lægge op til gode refleksioner i praktikken med udgangspunkt i praktikkens praksis og ikke teoriens forskrifter.

Dette peger videre på en bredere forståelse af begrebet om transfer, der ikke sætter teori og skole – og praksis og praktik – sammen. I en videnskabelig artikel om transferbegrebet, der baserer sig på en undersøgelse fra redderuddannelsen, men som er relevant på dette generelle teoretiske niveau, argumenteres der netop for et sådan udvidet transferbegreb, der både kan betyde transfer af handlinger og transfer af forståelser (Aarkrog 2004). Traditionelt set lægger eleverne vægt på transfer af handlinger – Altså, at det, de lærer i skolen, skal kunne *bruges* i praktikken. Der er imidlertid et stort potentiale for at åbne for at lægge vægt på *transfer af forståelser* – Altså, at eleverne anvender forståelser, læring eller viden fra skolen til at forstå, forklare eller fortolke situationer i praktikken: *”Derfor kan man styrke elevernes opfattelse af sammenhæng mellem skole og praktikdelene og deres transfer ved i skoleundervisningen at lægge vægt på, hvordan man kan anvende det, man lærer, som forståelsesramme”* (Aarkrog 2004, s. 45). Pointen er, at elevernes læring i praktikken kan styrkes ved i skolen at lægge vægt på transfer af forståelser – Det vil sige, hvordan viden og læring fra skolen kan bruges til at blive klogere på situationer i praktikken. Her bliver tid og refleksion igen en afgørende faktor: *”Jo mere tid der er til at **tænke sig om** i praksissituationen, jo mere sandsynligt er det, at eleverne inddrager noget, de har lært tidligere, f.eks. i skoledelen af uddannelserne. Denne antagelse tager udgangspunkt i Michael Erauts skelnen mellem ‘hot’ og ‘cool’ handlinger”* (Aarkrog

2004, s. 48, min fremhævnin). 'Hot' skal forstås som situationer, hvor der er umiddelbar handletvang, og 'cool' skal forstås som situationer, hvor der ikke er umiddelbar handletvang og derfor tid til at tænke sig om. Dette peger på en opmærksomhed på at forsøge at skabe *cool places* i praktikken, hvor eleverne får tid til at tænke sig om og tænke over deres handlinger.

Opmærksomhedspunkter i forhold til læring i praktikken

I dette kapitel har fokus været på en række af de forhold, der understøtter læring i praktikken. I det følgende vil vi, på baggrund af gennemgangen af de centrale fund i relation til læring og transfer, fremhæve en række opmærksomhedspunkter.

Brug for opmærksomhed omkring undervisningsdifferentiering og elevforudsætninger hos vejlederne

Eleverne kommer til erhvervsuddannelserne med mange forskellige (motivations)orienteringer, drømme og forventninger. Samtidig peger analyserne i dette kapitel på, at eleverne langt hen ad vejen ikke føler sig klædt på til at tage ansvar for deres egen læring i praktikken, og at forskellige elever lærer på forskellige måder i forskellige kontekster. Ift. analyserne i nærværende litteraturstudie giver dette anledning til en specifik opmærksomhed mod det konkrete praktikforløb, eleven indgår i, både i forhold til, hvor det placerer sig i uddannelsen (1., 2., eller 3. praktikforløb), samt en specifik opmærksomhed mod den konkrete virksomhed/organisation, den konkrete elev er i praktik i. Det kan fx være at lave en plan for praktikforløbet, møde eleven, hvor de er, tage udgangspunkt i deres ressourcer og vælge opgaver, som giver eleven passende udfordringer.

Stærkt samarbejde på det organisatoriske niveau mellem uddannelses- og praktiksted

Det gode uddannelsesliv i praktikken og læringen i praktikken er afhængig af, at skolens lærere ved, hvad der foregår i praktikken, og at praktikkens vejledere ved, hvad der foregår i skolen. Dette kalder på en opmærksomhed på, hvordan samarbejdet og kommunikationen mellem skolens lærer og praktikkens vejledere organiseres. I et fremadrettet perspektiv sigter denne indsigt på at udfordre adskillelsen mellem skole og praktik. Helt specifikt i forhold til at skabe bedre uddannelsesliv i praktikken for eleverne kalder det på en opmærksomhed på at skabe mere synlige og meningsfulde forbindelser til skolens både teoretiske og praktiske læring og viden. Det kunne fx være som regelmæssige møder mellem lærer og praktikvejledere, erhvervspraktik for lærere i de virksomheder, eleverne er i praktik, gennemgang af læringsmål så de 'passer' på praktikstedet og praktikplanen, faste uddannelsesansvarlige i praktikken og overlap mellem det, der læres på skole og i praktikken.

Fokus på pædagogisk stilladsering af elever og studerendes læreprocesser i praktikken

I et *læringsperspektiv i praktikken* betyder det, at det er væsentligt at give eleverne tillid og adgang til at prøve at løse faglige opgaver selv. Men det er lige så væsentligt at tage hånd om eleverne, så de anerkendes, og når opgaven, de får, er for vanskelig, er det væsentligt, at de ikke står på egen hånd, men at vejlederne er der til at vejlede og samtale om oplevelsen. Dette peger på væsentligheden af at sætte pædagogikken i praktikken centralt, og her kan stilladsering være ét bud på en pædagogisk tilgang, der kan favne denne balance mellem tilpasse udfordringer under vejledning.

Skab rum for refleksion i og over praktikkens praksissituationer

I forhold til elevernes læringsudbytte af deres praktikforløb udgør elevernes refleksion i og over praksis et centralt opmærksomhedspunkt for vejlederne i praktikken. Dette kan fx gøres via portfolio, der kan anvendes i mange forskellige modi. At skabe rum og dermed tid til udviklende faglige samtaler omkring praktikkens oplevelser og håndteringen af forskellige patienter eller borgere kan også være en måde at støtte elevernes refleksioner. Det handler om at skabe *cool places* uden handletvang, hvor eleverne får tid til at tænke sig om og tænke over deres handlinger og oplevelser i praktikken.

Kapitel 4: Frafald og fastholdelse i praktikken

Frafald og fastholdelse er et tema, der gennem de seneste årtier har været dominerende i forhold til erhvervsuddannelserne. Frafaldet på området er ca. 3 gange så stort som på gymnasiet. Og fra 2006 til 2012 er frafaldet steget fra 44 % til 48 %. Gennemførelsesprocenten er også markant lavere på eud end på gymnasiet og endnu lavere for elever med en eller flere andre afbrudte uddannelser bag sig (Dyssegaard 2014, s. 5-7). Og til trods for at den seneste reform af erhvervsuddannelserne (Regeringen 2014) etablerede et grundforløb forbeholdt de helt unge direkte fra grundskolen (GF1), og dette til nogen grad har vist sig at reducere frafaldet fra i hvert fald GF1, udgør frafald stadig et dominerende tema i relation til erhvervsuddannelserne.

Frafald fra eud er et problem for samfundet generelt set, der går glip af værdifuld faglært arbejdskraft. Det er også et problem på det personlige plan for den enkelte unge, hvor frafald kan opleves som et nederlag og gå ud over selvværdet. For nogle af de unge betyder det, at de aldrig får gennemført en uddannelse ud over folkeskolen (Jørgensen 2011a).

Dette frafalds- og fastholdelsesspor i eud-forskningen fylder derfor også relativt meget i dansk kontekst, hvor der er et særligt fokus på måder at styrke og fastholde de udsatte og svage elever i eud. I Danmark har det tværinstitutionelle forskningsprojekt: ”Fastholdelse af elever i det danske erhvervsuddannelsessystem” (AKF, AU, AAU, DPU & RUC) udgjort den største samlede frafaldsundersøgelse. Denne undersøgelse peger på en række socioøkonomiske forhold som årsag til frafald såsom lav forældreindkomst, lavt uddannelsesniveau hos forældre og ikke-vestlig baggrund og svage faglige baggrund fra grundskolen (Jensen & Humlum 2010). Til trods for en svagt faldende tendens i frafaldet de senere år, kæmper eud stadig med massive frafalds- og fastholdelsesproblematikker. Dette giver åbenlyse problemer med fastholdelse og store individuelle udfordringer for de enkelte unge selv (AE-rådet 2017).

En overvejende del af frafaldsforskningen har fokuseret på skoledelen af erhvervsuddannelserne, og det er således mindre belyst, hvilke sammenhænge, der gør sig gældende i forhold til praktikken og frafald. Ifølge Danmarks Statistik gør der sig et vist frafald gældende, der knytter sig til elevernes møde med praktikstederne, særligt det første praktikforløb. Afhængigt af uddannelse falder mellem 5 % til 30 % af eleverne således fra i starten af deres første praktikforløb. Som det fx påvises i litteraturgennemgangen af social- og sundhedshjælperes og –assistenter frafald under og efter uddannelse (Pedersen 2004), sker 2/3 dele af afbrydelserne i praktikperioderne med første praktik som den største kilde til frafald (Pedersen 2004, s. 21).

Det peger på, at der er væsentlige fastholdelsespotentialer, hvis praktiksteder kan blive bedre til at fastholde de unge i deres praktik og fremstå som troværdige og attraktive arbejdspladser i fremtiden for de eleverne i praktik.

I det følgende skal vi se nærmere på, hvad litteraturstudiet peger på i forhold til frafald fra praktikken.

Inklusion i fællesskab i et fastholdelsesperspektiv

Som vi var inde på i kapitlet om faglige fællesskaber, er noget af det, der betyder mest for eleverne i praktikken, at de får adgang til de faglige arbejdsfællesskaber, der udgør praktikkens praksis. Ikke overraskende har elevernes oplevelse af inklusion i de faglige fællesskaber også betydning i forhold til fastholdelse og frafald fra praktikken.

Således påpeges det i Rasmussens afhandling om sygeplejerskestuderendes trivsel i praktikken, at den største årsag til frafald er, at de ikke oplever sig som del af det arbejdsfællesskab, der er på deres praktiksted. Afhandlingen peger videre på, at de studerende har brug for hjælp til: *"tydningen af både de kulturelle processer og symbolerne i sproget"* (Rasmussen 2010, s. 195). Udfordringen for særligt eleverne på sygeplejerskeuddannelsen er, at et hospital er en utrolig kompleks arbejdsplads. Det betyder, at de studerende deltager, men ikke oplever at få fuld adgang til de faglige fællesskaber. De mange skift i praktiksteder og afdelinger bidrager også til denne oplevelse af eksklusion fra fællesskabet (Rasmussen 2010, s. 198).

I førnævnte litteraturgennemgang (Pedersen 2004) understreges også manglende inklusion i fællesskabet på praktikstedet som årsag til frafald. Det kan handle om oplevelsen af ikke at blive taget godt nok imod af praktikstedet, manglende oplæring og instruktion fra vejleder og uoverensstemmelse i forventninger til praktikken mellem elev og vejleder/praktiksted (Pedersen 2004, s. 22f).

I en artikel, der handler om alternative kurser i læring på arbejdspladsen til bekæmpelse af frafald fra erhvervsuddannelserne i Norge, peges der ligeledes på den generelle pointe, at erhvervsuddannelseselevernes adgang til meningsfulde arbejdsfællesskaber – og dermed muligheden for etableringen af faglige identiteter – har frafaldsbekæmpende potentiale (Bruin & Ohna 2012, s. 1089). Ligeledes peger et andet studie fra Norge af socialisationsprocesserne hos eud-elever i praktik på, at eleverne har behov for at blive mødt med respekt og blive inkluderet i det faglige fællesskab i praktikvirksomheden.

Dette understreger den tætte forbindelse, der også er mellem læring, identitet og frafald og den helt overordnede pointe omkring *det gode uddannelsesliv i praktikken*, der handler om at skabe *inkluderende faglige fællesskaber* for eleverne i praktik med fokus på læring og tryghed i relationerne til vejleder.

Overgang og forventninger

Som beskrevet indledningsvist er der et vist frafald knyttet til elevernes første praktik, hvilket gør det relevant at sætte fokus på, hvad der i overgangen fra skolen til første praktik har betydning for elevernes frafald og fastholdelse.

Som Dalsgaard et al. (2004) peger på i deres artikel om sygeplejerskeuddannelsen, kan en del af studerendes afbrud af deres praktik handle om forskellige forventninger til praktikken hos de kliniske vejledere og fagpersoner på den ene side og eleverne på den anden side. Vejledere og fagpersonale specialiserer sig i højere grad end tidligere – idet udviklingen på arbejdsmarkedet kræver det – mens studerende efterlyser brede kompetencer i deres praktik (Dalsgaard et al., s. 48).

Samme pointe om sammenhængen mellem uoverensstemmelse i forventninger og elevernes frafald fra praktikken understreges i Dyssegaard et al.'s forskningskortlægning (2014):

”Flere elever falder fra under praktikopholdet grundet manglende overensstemmelse mellem forventninger og selve opholdet, manglende omsorg for eleven under praktikken og kravet om effektivitet, som eleverne kan have svært ved at leve op til” (Dyssegaard et al. 2014, s. 43).

Overgangen fra skole til praktik kan på den måde opleves som et praksischock (Louw 2015). I et frafalds- og fastholdelsesperspektiv peger dette på væsentligheden i at støtte eleverne i deres overgange til praktikken og deres første tid på praktikstedet. Denne støtte kan, som Mather (2011) påpeger i sin artikel om frafald og fastholdelse af studerende i sygeplejerskeuddannelsen, tage sig ud på mange forskellige måder:

”Studerende kan fastholdes på studiet af forskellige former for støtte. Det drejer sig om studiestedets åbenhed og tilgængelighed, biblioteksservice, it-support, akademisk rådgivning, psykosocial rådgivning, mentor-, tutor- og peer-ordninger, feedback, studiegrupper og emotionel støtte fra familie og venner” (Mather 2011, s. 7).

En anden tilgang til fastholdelse i praktikken handler om at skabe mening og sammenhænge mellem skolen og praktikken for eleverne i praktik, som Holen & Lehn-Christensens (2017) policy analyse her peger på: *”[er] der blandt de studerende en efterspørgsel efter bedre sammenhæng mellem de teoretiske og kliniske uddannelsesforløb (Holen & Lehn-Christensen 2017, s. 31).*

Frafald og køn (mænd)

Specifikt i forhold til frafald og fastholdelse i sundheds- og omsorgsuddannelserne gør der sig en kønsdimension gældende. Der er faktisk en del af kilderne i litteraturstudiet, der fokuserer på dette tema. Dette hænger sandsynligvis sammen, at mænd har et højere frafald i branchen end kvinder, og

at mænd er kraftigt underrepræsenterede i branchen, som det fx slås fast i en rapport om fastholdelse og rekruttering af mandlige sygeplejerskestuderende (Nielsen et al. 2009). Derfor er det særligt attraktivt at søge at fastholde de få mænd, der har valgt sundheds- og omsorgsfagene.

Som det slås fast i førnævnte rapport, kan mænd i traditionelle stærke kvindefag som sygeplejen opleve at blive i tvivl om deres berettigelse, og dette har faktisk en betydning i forhold til deres højere frafald. Det kan for så vidt både handle om studiemæssige forhold, forventninger og det sociale og faglige miljø (Nielsen et al. 2009, s. 5).

Som det også påpeges i en artikel omhandlende mænd på SOSU-området, er disse mænd præget af en række dilemmaer og dobbeltheder (Ingemann 2017):

”Analysen viser (...), at den maskuline dominans forestået som en førbevidst og miskendt dominans af kvinden, her er et omvendt dominansforhold hvor kvinder på hjemmebane, i rask trav, i overtal og socialiseret til at tage sig af, dominerer mænd. På denne måde ses manden indenfor SOSU-området som den herskende, der samtidig er behersket af forestillingen om den rigtige mand, og som ydermere beherskes af herskende kvinder. Med blikket rettet mod årsager til frafald på SOSU-uddannelsen som bl.a. er nævnt i indledningen, ses et forløb der overvejende rekrutterer kvinder og som udfører opgaver kvinder altid har udført, og som reproducerer en social kønnet orden og struktur der på tværs af sociale klasser gør det u-attraktivt at være mandlig SOSU-elev” (Ingemann 2017, s. 66).

Der er tilsyneladende marginaliserende kræfter på spil i sundheds- og omsorgsfagene i forhold til mænd. Det er lidt et paradoks, som også er beskrevet i andre undersøgelser, fordi mænd er eftertragtede i netop disse fag. Men som det påpeges ovenfor, skal mænd indpasse sig og ikke rykke ved traditioner og normer eller stille kritiske spørgsmål. I så fald risikerer de at blive udsat for ekskluderende kræfter eller decideret mobning, som det beskrives i en artikel, der omhandler mænds frafald fra sundhedsbranchen (Warming 2013):

”Several men provide examples of their encounter with female colleagues who treat them in a manner which they find degrading, exclusionary, or disqualifying” (Warming 2013, s. 12).

Det betyder samlet, at mænd i sundheds- og omsorgsfagene har en *dobbelt udsat position*; For det første er de få mænd, og for andet har de ikke adgang til positioner, hvorfra de kan udtrykke kritik, undren eller i det hele taget spørge til vaner og rutiner.

Frafald blandt mænd i sundheds- og omsorgsfagene er således heller ikke et ukendt fænomen internationalt, om end der er kulturelle variationer. I et stort litteraturstudie af frafald og fastholdelse i sygeplejerskeuddannelsen peges der fx

på, at over 40 % af sygeplejersker i Jordan og Palæstina er mænd. Samtidig peger studiet på den generelle pointe, at mænd falder fra studiet på grund af: "...oplevelse af isolation, bekymring for at kunne udfylde sygeplejerolle og stereotype kønsrolleopfattelser både i sygeplejen og i det sociale liv" (Mathar 2011, s. 75).

Og som det påpeges i Warmings artikel om mænd i omsorgsfagene, er det særligt oplevelsen af eksklusion fra det sociale miljø, der får betydning for mænds frafald:

"One of the factors that many men cite in explaining their exit is the social working environment, which in most cases consists exclusively of female colleagues and superiors (...) As a result, the men feel professionally and socially marginalized. "You work on the women's terms," as one of the men expressed it" (Warming 2013, s. 10 & 11).

Som en særlig problematik her gør der sig også det gældende, at mænd af anden oprindelse end dansk har større frafald end danske mænd. Her gør særligt manglende opbakning fra omgivelserne og manglende accept af valg af kvindefag sig gældende som årsag til frafald. Dette påpeges i Pedersens artikel om årsager til frafald hos social- og sundhedshjælpere og -assistenter (Pedersen 2004, s. 23).

Samlet set peger dette på, at et væsentligt fokusområde i forhold til at afbøde frafald af de få mænd fra omsorgsfagene kan være at skabe rum og 'faglige narrativer', hvor mænd 'kan være mænd i omsorgsfag' uden at give køb på deres mandlige identitet. Det vil sige: Rum, hvor det er *sejt at være omsorgsmand*, der ikke er bundet op på at gøre stereotype mandlige ting som at gå fysisk til hånd, men som er bundet op på positive historier om fagets faglighed – knyttet til mænd.

Frafald og etnicitet

Temaet omkring om frafald og etnicitet optræder ikke særligt ofte i de kilder, der er fundet i litteratursøgningen. Måske handler det om, at det i mindre grad er et problem på fx SOSU-uddannelserne, end det gør gældende generelt inden for erhvervsuddannelserne (Jørgensen & Nielsen 2013).

I sygeplejerskeuddannelsen oplever en del etniske ikke-danske elever sig dog ekskluderet. Som det fremhæves i Rasmussens afhandling, handler det om en kulturelt indlejret sprogforståelse, og etniske ikke-danskeres sprogforståelse kommer således til at stå i vejen for inklusionsprocesser (Rasmussen 2010). Men som Rasmussen også påpeger, ligger ansvaret for dette ikke udelukkende på eleverne selv. Det er i høj grad i mødet med praktikstedets indforståede sprogforståelse, at fremmedgørelsen sker. Dermed ligger meget af ansvaret for inklusion af etniske ikke-danske elever på praktikstederne i sygeplejerskestudiet hos praktikstedet (Rasmussen 2010, s. 195).

I Mather litteraturstudie kan samme pointe genfindes omkring etniske minoriteters større frafald fra sygeplejerskestudiet end majoritetens. Mather

peger her på, at bl.a. familiemæssig støtte og støtte fra andre etniske minoriteter kan have positiv betydning for fastholdelsen (Mather 2011, s. 76).

Opmærksomhedspunkter ifbm. frafald og fastholdelse i praktikken

I dette kapitel har fokus været på en række af de faktorer, der medvirker til at øge risikoen for frafald i praktikken. Baggrunden var trist. Sammenlignet med andre områder lider eud-området af et stort frafald, og som analyserne pegede på, ser det i særligt grad ud til, at der finder frafald sted ved skiftet mellem uddannelsesinstitution og praktiksted. På baggrund af gennemgangen af de centrale fund i relation til frafald og fastholdelse i praktikken kan der fremhæves en række opmærksomhedsfelter, som vi vil gennemgå i de følgende afsnit.

Brug fællesskaber og inklusion i et fastholdelsesperspektiv

En væsentlig årsag til frafald fra praktikforløb handler om elevernes oplevelse af eksklusion fra de faglige fællesskaber i praktikken. Dette peger på, at det også i et fastholdelsesperspektiv kan være relevant at have opmærksomhed på at skabe gode rammer for, at eleverne føler sig taget godt imod og inkluderet i arbejdspladsens fællesskaber. Dette gælder især i starten af elevernes første praktikperiode, som er særligt ramt af frafald. I den forbindelse kan det også være relevant at have en opmærksomhed rettet mod, hvordan man kan skabe gode rammer for, at eleverne i praktikforløb kan etablere gode, stærke og stabile fællesskaber med hinanden, mens de er i praktik.

Forventninger og overgange

Litteraturstudiet her peger på, at der er et vist frafald knyttet til forskel i forventninger hos eleverne og det kliniske personale og vejledere på praktikstederne. Det kan få den betydning, at elevernes overgange til særligt første praktik kan opleves som et praksischock og som en periode med skuffende forventninger. Noget, der eventuelt kan lede til et frafald. Dette peger på væsentligheden af en opmærksomhed på at forventningsafstemme mellem elever og vejledere/klinisk personale inden og under praktikken – *særligt den første praktik*.

En særlig udfordring med mænd

Som en afgrænset problematik peger litteraturstudiet på, at der er en kønsproblematik i relation til sundheds- og omsorgsfagene, der har betydning for frafald. Dette knytter sig særligt til det at være mænd i et kvindedomineret fag. De relativt få mænd der vælger disse fag, oplever sig ofte som dobbelt udsatte – både i relation til at være kønsmæssigt i undertal og i forhold til at have adgang til at udtrykke kritik eller undren. Dette kalder på en opmærksomhed rettet mod, hvordan man kan fastholde mænd i disse fag. Det kan fx være ved at synliggøre gode mandlige rollemodeller eller ved at skabe rum for, at mænd kan udveksle

erfaringer og viden med hinanden i netværk eller studiegrupper, eller skabe stærke og attraktive faglige narrativer knyttet til det at være mand i sundheds- og omsorgsfagene. Denne opmærksomhed er i særlig grad relevant i forhold til mænd af anden etnisk oprindelse end dansk, der både har brug for positive rollemodeller og solid støtte i deres valg af omsorgsfagene.

Etniske minoriteter og frafald

I forhold til at bekæmpe det højere frafald etniske ikke-danske elever har end etniske danske – særligt på sygeplejerskestudiet – peger litteraturstudiet på væsentligheden i at have særlig opmærksomhed på praktikstedets mulighed for at skabe inklusion i mødet med eleverne, hvor særligt en sprogbarriere ellers kan risikere at skabe eksklusion og frafald. En opmærksomhed kan med fordel også rettes mod at skabe rum for at etniske ikke-danske elever får mulighed for at videns- og erfaringsdele.

Afrunding

Til dette vidensnotat har vi gennemført et litteraturstudie af den tilgængelige viden om unges møder med og forløb i praktikken. Med fokus på uddannelserne til social- og sundhedshjælper, social- og sundhedsassistent samt til sygeplejersker har vi systematisk præsenteret viden om de unges udfordringer, når de som et led i deres uddannelse, skal i praktik. Der har været en særlig opmærksomhed på muligheder og potentialer i dette møde. Baggrunden for studiet er alvorlig. Tallene peger på, at der er et frafald, når de unge kommer i praktik, og dermed et åbenlyst behov for at blive skarpere på, hvordan risikoen for dette mindskes i praktikken. Der er tale om centrale velfærdsuddannelser, hvor det er væsentligt, at de unge rekrutteres og fastholdes i uddannelserne. Dermed skriver dette notat sig ind i en række centrale og aktuelle uddannelsesdiskussioner.

Det er vigtigt at understrege, at notatet både ser på problemfelter, men i lige så væsentlig grad også på potentialer – steder, hvor man aktivt og med fordel kan arbejde med at forbedre de styrker og muligheder, der findes i vekselvirkningen mellem skoledel og praktikdel på uddannelserne.

Studiet har overordnet været struktureret i fire centrale tematikker. Disse er:

- 1) Betydningen af faglige fællesskaber.
- 2) Faglig identitet og identifikation.
- 3) Læring i praktikken.
- 4) Frafald og fastholdelse i praktikken.

Hver tematik er blevet afrundet med et afsnit med de centrale opmærksomhedspunkter, som de kommer til udtryk i litteraturgennemgangen. I det følgende vil vi kort trække en række punkter frem fra disse afsnit.

I belysningen af betydning af faglige fællesskaber blev der bl.a. fremhævet, at det er vigtigt for de unge i en læringsmæssig forstand, at møde andre elever i sammenhænge, hvor de kan dele erfaringer og oplevelser, uden at vejlederen er til stede. Vejlederen er dog samtidigt central i de processer, der skal medvirke til at opbygge elevens vej ind i de faglige fællesskaber på praktikstedet. Dette skal bl.a. ske igennem opbygningen af et kendskab til stedets rutiner, men også ved at understøtte faglige samtaler og refleksioner. Der er indbyggede modsætninger i dette, da vejlederen både er vejleder og bedømmer. Der er derfor behov for opmærksomhed på denne dobbeltrolle og måden hvorpå relationsarbejdet håndteres i den forbindelse. Vejlederen skal være bevidst om sin rolle som kulturel og faglig rollemodel for eleven. Det peger på vigtigheden af at skabe optimale, understøttende og fagligt udviklende rammer for, at praktikvejledere kan udvikle deres pædagogiske og didaktiske kompetencer samt skabe gode rammer på praktikstederne for vejledernes varetagelse af denne vigtige rolle.

I den anden tematik blev det belyst, hvad der kan være på spil, når man taler om elevernes og de studerendes identifikationsprocesser. Eleverne i praktik oplever et dilemma i forhold til at håndtere deres faglige identitet som elev (under uddannelse) og som kollega (i praktik på en arbejdsplads). Her peger litteraturen på refleksion som et element, der kan støtte deres muligheder for skabe helhed og sammenhænge i deres uddannelse, så de ikke 'bare' bliver passive modtagere, men aktive tilegnere af faglige identiteter. Det blev endvidere klart, at, for en del elever, er valget af sundheds- og omsorgsfagene båret af ønsket om at gøre en forskel. Mange elever har særlige forudsætninger for at udføre omsorg for udsatte og sårbare borgere. Dette peger på vigtigheden af, at vejlederen på praktikstedet har blik for elevernes ressourcer frem for svagheder. Overordnet set peges der på, at arbejde med faglig identitet er et helt centralt pædagogisk omdrejningspunkt for læringen i praktikken, både her og nu, men også på sigt.

I den tredje tematik blev opmærksomheden rettet imod læringen i praktikken. Analyserne indikerer, at eleverne i nogen udstrækning ikke føler sig klædt på til at tage ansvar for deres egen læring i praktikken. Det giver anledning til en mere specifik opmærksomhed mod det konkrete praktikforløb, eleven indgår i, både i forhold til, hvor det placerer sig i uddannelsen samt en specifik opmærksomhed mod den konkrete virksomhed/organisation, eleven er i praktik i. Det kan fx være at lave en plan for praktikforløbet, møde eleven, hvor de er, tage udgangspunkt i deres ressourcer og vælge opgaver, som giver eleven passende udfordringer. Der bliver også peget på, at der er behov for en opmærksomhed på samarbejdet mellem uddannelses- og praktiksted, da det gode uddannelsesliv afhænger af, at skolens lærere ved, hvad der foregår i praktikken og ligeledes at praktikstedets vejledere ved, hvad der sker i skolen. Dette peger på, at der givetvis er et behov for at gennemtænke, hvorledes dette sker. Det kunne fx være regelmæssige møder mellem lærer og praktikvejledere, erhvervspraktik for lærere i de virksomheder, eleverne er i praktik, gennemgang af læringsmål så de 'passer' på praktikstedet og praktikplanen, faste uddannelsesansvarlige i praktikken og overlap mellem det, der læres på skole og i praktikken. I forhold til elevernes læringsudbytte af deres praktikforløb udgør elevernes refleksion i og over praksis et centralt opmærksomhedspunkt for vejlederne i praktikken. Det handler om at skabe *cool places* uden handletvang, hvor eleverne får tid til at tænke sig om og tænke over deres handlinger og oplevelser i praktikken.

I den fjerde og sidste tematik blev der kigget på faktorer i fastholdelse og frafald fra praktikken. Eud-området har et stort frafald, og som studierne og analyserne pegede på, finder noget frafald sted ved skiftet mellem uddannelsesinstitution og praktiksted. En årsag til frafald fra praktikforløb handler om elevernes oplevelse af eksklusion fra de faglige fællesskaber i praktikken. Dette peger på, at det også i et fastholdelsesperspektiv kan være relevant at have opmærksomhed på at skabe gode rammer for, at eleverne føler sig taget godt imod og inkluderet i praktikstedets fællesskaber. Dette gælder især i starten af elevernes første praktikperiode, hvor der ses et højt frafald. Litteraturstudiet peger på, at noget

frafald kan kobles til forskelle i forventninger hos eleverne og personalet på praktikstederne. Det peger på nødvendigheden af en opmærksomhed på at forventningsafstemme mellem elever og vejledere/klinisk personale inden og under praktikken – og *særligt den første praktik*. Analyserne peger på en række særlige problematikker i relation til mænd og etnicitet, når det gælder frafald og fastholdelse. De få mænd der vælger disse fag, oplever sig ofte som dobbelt udsatte – både i relation til at være kønsmæssigt i undertal og i forhold til at have adgang til at udtrykke kritik eller undren. Dette kalder på en opmærksomhed rettet mod, hvordan man kan fastholde mænd i disse fag. Denne opmærksomhed er i særlig grad relevant i forhold til mænd af anden etnisk oprindelse end dansk, der både har brug for positive rollemodeller og solid støtte i deres valg af omsorgsfagene.

Samet peger de fire tematikker på, at der er væsentlige potentialer for at arbejde med forskellige indsatser, der adresserer de identificerede problemstillinger. I forlængelse af dette skal vi her afrundingsvis opholde os ved på, hvad vidensnotatet peger på er tre centrale fremadrettede overordnede udviklingsområder for de tre uddannelsers praktikdel.

1: Praktikkens didaktik: For det første fremgår det med tydelighed, at elevernes møde med praktikken kræver solide og velfunderede pædagogiske og didaktiske kompetencer hos praktikvejlederne, men også hos praktikstedets medarbejdere i bred forstand. Med inspiration fra litteraturgennemgangen giver dette anledning til at pege på *praktikkens didaktik* som et centralt og helt afgørende udviklingsområde i forhold til at skabe gode uddannelsesliv for eleverne. Dette handler om at have blik for hvilke konkrete faglige opgaver, som eleverne skal møde i praktikken, hvordan disse opgaver rammesættes, gennemføres og evalueres, samt have blik for de individuelle kompetencer og udfordringer, eleverne kommer til praktikken med. Dette sætter altså didaktik og pædagogik på dagsordenen som en central kompetence hos vejlederne.

2: Mesterlæren gentænkt: Det andet centrale udviklingsområde knytter sig til praktikkens didaktik. Som det fremgår af litteraturgennemgangen hænger identitet og faglig udvikling tæt sammen, og elevernes læring i praktikken er således tæt knyttet til en voksende identifikation med de praksisfællesskaber, som er på praktikstedet. Mesterlære som pædagogisk princip har traditionelt set haft sin styrke netop i den tætte kontakt mellem mester og lærling, og den faglige identifikation, der ligger i denne særlige relation. Samtidig ligger der også en risiko i, at denne særlige relation kan have tendens til en individualisering af læreprocesserne, netop fordi læreprocessen er så knyttet til den enkelte elev og vedkommendes forhold til mesteren. Som litteraturgennemgangen påpeger, så er der rigtig store motivation- og læringsmæssige potentialer i at forstå læringen i praktikken inden for rammerne af mesterlære-princippet, med dets fokus på, at læring foregår i helheder, hvor det faglige, det identitetsmæssige og det sociale ikke kan skilles ad, men udgør forskellige nuancer af det samlede læringsbillede. Dette giver anledning til at genoverveje mesterlæren som læringsmæssig

begrebssætning af, hvad der sker i praktikken og hvordan eleverne lærer. Her er det helt afgørende, at en sådan gentænkning tager højde for de nævnte risici ved dette læringsprincip i relation til individualisering, så mesteren ikke kun er faglig vejleder, men også elevens adgang til praktikstedets faglige fællesskab.

3: Vejlederens rolle. Det tredje centrale udviklingsområde handler om vejlederens rolle. Litteraturgennemgangen viser, at praktikvejlederne og i øvrigt de fagpersoner, eleverne møder i praktikken, har en meget betydningsfuld og central rolle i relation til elevernes læring, deres inklusion i det faglige fællesskab og udvikling af faglig identitet i praktikken. Dette understreger blot den pointe, at der påhviler vejlederne og fagpersoner i praktikken et stort *uddannelsesansvar* i forhold til eleverne.

Vejlederne som *deltagelsesguide* for elevernes indføring i praksisfællesskabet kan begrebssætte denne særlige og helt centrale rolle. Det peger på, at denne gatekeeper-rolle udgør et helt centralt udviklingsområde for elevernes gode uddannelsesliv i praktikken – både som faglige rollemodeller og sparringspartnere. Her bliver elementer som tryghed, tillid og kulturel repræsentant nøgleord for udviklingspotentialer i vejlederrollen.

Disse tre områder, praktikkens didaktik, mesterlæren gentænkt og vejlederens rolle udgør helt centrale udviklingsområder, som litteraturgennemgangen har givet anledning til at fremhæve. Det er håbet, at dette vidensnotat kan give anledning til konstruktive og kreative diskussioner af, hvordan dette kan reflekteres ind i de mange varierede praksisser, der udgør praktikkernes læringsrum rundt omkring i landet.

Referenceliste, litteraturstudie

- Aarkrog, V. (2004). Vi ved jo ikke, hvad der kan ske i løbet af en arbejdsdag. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 6(4), s. 43-56.
- Bisgaard, J. (2018). *Praktikkens didaktik - hvordan styrkes lærlinge og studerendes engagement og læring i praktik?* Ph.d.-afhandling, DPU, Aarhus Universitet.
- Bjerre Christensen, L., & Klit, M. Ö. (2012). Brobygning mellem teori og praksis. *Sygeplejersken*, 112(13), s. 68-71.
- Bjerre, C., Gottlieb, S., Piil Hansen, M., & Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse. (2002). *Skole-virksomhedssamspillet som indsatsområde: Erfaringsopsamling, status og det gode eksempel*. Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie nr. 21, København: Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen, Område for erhvervsfaglige uddannelser.
- Bottrup, P., & Helms Jørgensen, C. (2004). *Læring i et spændingsfelt: Mellem uddannelse og arbejde*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Brandt, L. I. (2017). Dominans med dobbelte implikationer – omhandlende mænd i omsorgsfag. *Praktiske Grunde: Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, (3-4), s. 55-68.
- Brandt, L. I. (2016). Vanskelig opvækst: en ressource i arbejdet med de vanskelige. *Praktiske Grunde: Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, (1-2), s. 81-96.
- Bruin, M., & Ohna, S. E. (2013). Alternative courses in upper secondary vocational education and training: Students' narratives on hopes and failures. *International Journal of Inclusive Education*, 17(10), s. 1089-1105.
- Dagsland, Å. B. H., Mykletun, R. J. & Einarsen, S. (2015). "We're not slaves – we are actually the future!" A follow-up study of apprentices' experiences in the norwegian hospitality industry. *Journal of Vocational Education and Training*, 67(4), s. 460-481.
- Dalsgaard, A., Dau, S., Grønkjær, M., & Nielsen, M. (2004). Udfordringen i sygeplejerskeuddannelsen – udvikling af fælles vision via sociale processer. *Klinisk Sygepleje*, 18(4), s. 48-56.
- Dyssegaard, C. B., de Hemmer Egeberg, J., Nielsen, T. K., Steenberg, K. T., & Vestergaard, S. (2014). *Virkningsfuld undervisning, praktik og vejledning på erhvervsuddannelserne. En forskningskortlægning*. København: Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet.
- Ferm, L., Persson Thunqvist, D., Svensson, L., & Gustavsson, M. (2018). Students' strategies for learning identities as industrial workers in a swedish upper secondary school VET programme. *Journal of Vocational Education & Training*, 70(1), s. 66-84.

- Gottlieb, S., Gøtzsche, H., & Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse. (2001). *Elever i erhvervsuddannelse – mellem skole og virksomhed*. Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie nr. 21, København: Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen, Område for erhvervsfaglige uddannelser.
- Hjalager, A., & Holm Sjøberg, A. (2002). Hvorfor skulle de ikke passe ind? En undersøgelse af nydanske elever i små og mellemstore virksomheder. København: Håndværksrådet.
- Holen, M., & Lehn-Christiansen, S. (2017). Drømmen om sammenhæng. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 13(25), s. 25-35.
- Højbjerg, K., Petersen, K. A., & Boge, J. (2017). Klinikens didaktik i et professionspædagogisk perspektiv. *Klinisk Sygepleje*, 31(4), s. 243-256.
- Ingholt, L., Bang Sørensen, B., Curtis, T., & Asmussen Frank, V. (2010a). Unges perspektiver på fællesskaber og uddannelses – forløb på tekniske skolers erhvervsuddannelse. *Psyke & Logos*, 31(1), 18, s. 107-124.
- Juul, I. (2004a). Læringsmuligheder i skole og praktik. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 6(1), s. 49-63.
- Jørgensen, C. H. (2013). The role and meaning of vocations in the transition from education to work. *International Journal of Training Research*, 11(2), s. 166-183.
- Jørgensen, C. H., & Nielsen, K. (2013). Frafald fra erhvervsuddannelserne: – mod en mere nuanceret forståelse. *Utbildning och Lärande*, 7(1), s. 14-31.
- Jørgensen, K. (2004). Fremtidens krav til sygeplejerskerne i den primære sektor. *Klinisk Sygepleje*, 18(4), s. 67-71.
- Klotz, V. K., Billett, S., & Winther, E. (2014). Promoting workforce excellence: Formation and relevance of vocational identity for vocational educational training. *Empirical Research in Vocational Education and Training*, 6(1), s. 1-20.
- Kofod, A. & Krøjer, J. (2004). Ude i virkeligheden: Læringsrum i socialrådgiverpraktikanter og social-og sundhedshjælperes praktikforløb. Forbundet af Offentlige Ansatte, Dansk Socialrådgiverforening.
- Kvale, S., & Nielsen, K. (1999). *Erhvervsuddannelse. Hvordan lærer man i praktik?* Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie nr. 31, København: Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen, Område for erhvervsfaglige uddannelser.
- Liveng, A. (2006). Social-og sundhedshjælperelvers omsorgsorientering og hjælperarbejdets modsætningsfyldte krav. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 8(1), s. 32-48.
- Liveng, A. (2007). *Omsorgsarbejde, subjektivitet og læring. Social- og sundhedshjælperelvers orienteringer mod omsorgsarbejdet og deres møde med arbejdets læringsrum*. Roskilde: Roskilde Universitet.

- Louw, A. V. (2015). *Mod en tættere kobling mellem skole og praktik: Erfaringer fra 21 forsøgs- og udviklingsprojekter på 18 erhvervsskoler*. (1 udg.) København: Center for Ungdomsforskning, Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet.
- Louw, A. V. (2017). Kobling mellem skole og praktik på erhvervsuddannelserne. I K. E. Andreasen, & H. Duch (Red.), *Forandringer i ungdomsuddannelserne: Overgange og indsatser* (1 udg.). Aalborg: Aalborg Universitetsforlag. Ungdomsliv, Nr. 5, s. 93-113.
- Masdonati, J., Lamamra, N., & Jordan, M. (2010). Vocational education and training attrition and the school-to-work transition. *Education & Training*, 52(5), s. 404-414.
- Mathar, H. (2011). Frafald og fastholdelse af studerende i sygeplejerskeuddannelsen. *Sygeplejersken*, 111(14), s. 72-80.
- Minds, S., Ørndrup, B., Sørensen, J.-B., Sønderby, V., Søndergaard, B. & Minds, S. (2006). *Praktikuddannelse med elevens læring i fokus – kompetenceudvikling i SOSU-uddannelserne*.
- Nielsen, K., & Kvale, S. (Red.) (2003). *Praktikkens læringslandskab: At lære gennem arbejde*. København: Akademisk forlag.
- Nielsen K. (2005). *Når eleverne selv skal sige det: En undersøgelse af erhvervsskoleelevers læring i praktikken*. Århus: Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.
- Nielsen, K. (2007). Aspects of a practical understanding: Heidegger at the workplace. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 51(5), s. 455-470.
- Nielsen, K. (2008). Scaffold instruction at the workplace from a situated perspective. *Studies in Continuing Education*, 30(3), s. 247-261.
- Nielsen, B., Bjørke, O., & Jørgensen, K. (2009). Maskuline værdier i et feminint univers – Rapport om fastholdelse og rekruttering af mandlige sygeplejestuderende. Sygeplejerskeuddannelsen i Herlev, Professionshøjskolen Metropol.
- Nielsen, K., Nygaard, S. E., & Undervisningsministeriet. (2010). Den gode praktikplads – fuldførelse, fastholdelse og frafald i erhvervsuddannelserne. Undervisningsministeriets håndbogserie nr. 2, København: Undervisningsministeriet.
- Nielsen, G., & Dau, S. (2011). Uddannelsesbarrierer for udvikling af klinisk sygeplejerskepraksis. *Klinisk Sygepleje*, 25(2), s. 66-76.
- Öhman, S., & Wredling, R. (1995). Vårdpersonalens opfattning om arbetets krav och arbetets möjligheter på en internmedicinsk klinik. *Nordic Journal of Nursing Research*, 15(3), s. 17-23.

- Pedersen, E. B. (2004). Social-og sundhedshjælpere og-assistenten. Antal, flow og årsager til frafald under og efter endt uddannelse. Baseret på en litteraturgennemgang. AMI-rapport nr. 58. København: Arbejdsmiljøinstituttet.
- Pedersen, M. S. (2007). *På vej med sproget: Arbejde, livshistorie, sproglæring*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Rasmussen, S. P. (2010). *En undersøgelse af sygeplejestuderendes trivsel i praktikuddannelse i en hospitalsafdeling, og betydningen heraf i forhold til frafald*. Ph.d.-afhandling, Institut for Litteratur, Kultur og Medier, H.C. Andersen Forskerskolen, Syddansk Universitet.
- Sjøberg, A. H., Ewald, K., Fjelstrup, T., Morgenstjerne, M. & Schick, B. (1999). *På godt og ondt – Et portræt af elever og deres forhold til mester og erhvervsskoler*. København, Håndværkerrådet.
- SOSU-Lederforeningen. (2010). Elevfastholdelse i praktikken. En evaluering af social- og sundhedsskolernes brug af trepartsmidler i 2008 og 2009. SOSU-Lederforeningen.
- Steno, A. M., & Friche, N. (2015). Celebrity chefs and masculinities among male cookery trainees in vocational education. *Journal of Vocational Education and Training*, 67(1), s. 47-61.
- Stephens, J., Abbott-Brailey, H., Platt, A., Wahlström, O., Sathyanarayana, T. N., & DiAvray, L. (2011). 'Appearing the team': from practice to simulation. *International Journal of Therapy & Rehabilitation*, 18(12), s. 672-682.
- Stephens, M. C. N. (2015). *German dual curricula to improve school to employment transition: A case study*. PhD-dissertation, University of Phoenix.
- Tanggaard, L. (2005). Collaborative Teaching and Learning in the Workplace. *Journal of Vocational Education & Training*, 57(1), s. 109-122.
- Tanggaard, L. (2006). *Læring og identitet*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Tanggaard, L. (2008). *Boundary Crossing between School and Work – resources and barriers for learning and competence*. Abstract from Nationell Konferens for yrkesutbildning och vuxenutbildning, Stockholms Universitet, Sverige.
- Undervisningsministeriets temahæfteserie nr. 2, København: Undervisningsministeriet, Afdelingen for erhvervsfaglige uddannelser.
- Undervisningsministeriet (2006). *Bedre oplæring i virksomheden: Styrkelse af erhvervsuddannelsernes praktikdel*. Undervisningsministeriet, Afdelingen for erhvervsfaglige uddannelser.
- Undervisningsministeriet (2010). *Den gode praktikplads – fuldførelse, fastholdelse og frafald i erhvervsuddannelserne*. Undervisningsministeriets håndbogserie nr. 2 – 2010.
- Warming, K. (2013). Men who stop caring: The exit of men from caring occupations. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 3(4), s. 5-20.

Referenceliste, baggrundslitteratur

- AE-Rådet (2017). *Frafald på erhvervsuddannelserne er faldet*.
- Biesta, G. J. J. (2010). *Good Education in an Age of Measurement. Ethics, Politics, Democracy*. Paradigm Publishers. Boulder – London.
- Hamilton, S. F. (1987). Apprenticeship as a transition to Adulthood in West Germany. *American Journal of Education*, 95(2), s. 314-345.
- Illeris, K. (2006). *Læring*. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.
- Jensen, T. P. & Humlum, M. K. (2010). *Frafald på de erhvervsfaglige uddannelser. Hvad karakteriserer de frafaldstruede unge?* København: Anvendt Kommunal Forskning (AKF)
- Juul, I. (2005). *På sporet af erhvervspædagogikken. Om baggrunden for erhvervsuddannelsernes aktuelle udformning og smede- og industriteknikerelevernes møde med vekseluddannelsessystemet*. Ph.d.-afhandling, Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Juul, I. & Jørgensen, C. H. (2011). Challenges to the dual system and oppocational self-governance in Denmark. *Journal of Vocational Education and Training*, 63(3), s. 289-303.
- Jørgensen, C. H. (2009). *Faglighed i fremtidens tekniske erhvervsuddannelser – en analyse af faglighedens rolle i unges karriereveje*. Industriens Uddannelser og Roskilde Universitet.
- Jørgensen, C. H. (2011a). Forord. I C. H. Jørgensen (Red.). *Frafald i erhvervsuddannelserne*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Jørgensen, C. H. (2011b). En historie om hvordan frafald blev et problem. I C. H. Jørgensen (Red.). *Frafald i erhvervsuddannelserne*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Jørgensen, C. H. & Smistrup, M. (2007). *Erhvervsfagenes rolle i overgangen fra uddannelse til arbejde*. Roskilde Universitetscenter.
- Larsen, L. (2006). *Det bedste af det vi kan. Fastholdelse af elever i de grundlæggende social-og sundhedsuddannelser i Vejle amt og Randers. 3. delrapport*. Roskilde Universitetscenter.
- Louw, A. V. (2013). *Indgang og adgang på erhvervsuddannelserne. Analyse af tømrerelevernes muligheder og udfordringer i mødte med faget, lærerne og de pædagogiske praksisser på grundforløbet*. Ph.d.-afhandling, Institut for uddannelse og pædagogik, Aarhus Universitet.
- Louw, A. V. (2017). Kobling mellem skole og praktik på erhvervsuddannelserne. I K. E. Andreasen, & H. Duch (Red.). *Forandringer i ungdomsuddannelserne. Overgange og indsatser*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag. Ungdomsliv, Nr. 5, s. 93-113.

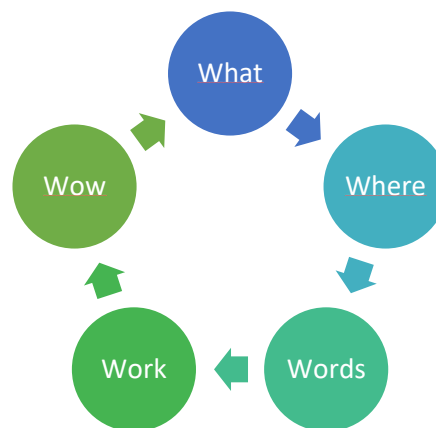
- Louw, A. V. (forthcoming, a). Faglige overgange. I A. V. Louw & D. Ågård. *Klasseledelse og faglige overgange. Et ministerielt udviklingsprogram*. Aalborg: Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet.
- Louw, A. V. (forthcoming, b). *Connections 'around' the students create connections 'within' the students. Findings from development work between school and internship in the Danish Vocational Education and Training programmes*.
- Nielsen, K. & Kvale, S. (2003). *Praktikkens Læringslandskab – At lære gennem arbejde*. København: Akademisk Forlag.
- Nielsen, K. & Kvale, S. (2008). *Mesterlære: læring som social praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Pless, M. & Katznelson, N. (2007). *Unge veje mod ungdomsuddannelserne. Tredje rapport om unges uddannelsesvalg og overgang fra grundskole til ungdomsuddannelse og arbejde*. Center for Ungdomsforskning, LLD, Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Pless, M., Katznelson, N., Hjort-Madsen, P. & Nielsen, A. M. W. (2015). *Unge motivation i udskolingen. Et bidrag til teori og praksis om unges lyst til læring i og udenfor skolen*. Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitetsforlag.
- Regeringen (2014). *Aftale om bedre og mere attraktive erhvervsuddannelser*.
- Schön, D. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Basic Books.
- Sigurjonsson, G. (2010). Rids af de danske erhvervsuddannelsers historie. I T. Størner & J. A. Hansen (Red.). *Erhvervspædagogik – mål, temaer og vilkår*. Odense: Erhvervsskolernes Forlag.
- Sjøberg, A. H., Ewald, K., Fjelstrup, T., Morgenstjerne, M. & Schick, B. (1999). *På godt og ondt – Et portræt af elever og deres forhold til mester og erhvervsskoler*. København, Håndværkerrådet.
- Smistrup, M. (2004). Fag og fagidentitet – en fantastisk og problematisk ramme for at blive dygtig. *Tidsskrift for arbejdsliv*, 6(4), s. 25-41.
- Sørensen, M. S. (2008). Faglig praksis i erhvervsuddannelserne. I *Erhvervsuddannelser – mellem politik og praksis*. *Cursiv* nr. 3, s. 101-126.
- Wilbrandt, J. (2002). *Vekseluddannelse i håndværksuddannelser: lærlinges oplæring, faglighed og identitet*. Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie nr. 14, København: Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen, Område for erhvervsfaglige uddannelser.

Bilag 1: Kort beskrivelse af søgningsproceduren, der har ligget til grund for litteraturstudiet

I dette bilag beskrives kort den søgningsprocedure, der har ligget til grund for litteraturstudiet. Søgningen er udarbejdet i samarbejde med AAU-biblioteket og bygget op omkring, *hvad* der er søgt efter, *hvor* der er søgt, dvs. hvilke søgebaser der er benyttet, *hvilke søgeord* der er benyttet, samt hvordan søgningen er sat sammen.

Til søgningen er der blevet brugt en metode, der illustreres ved nedenstående figur, der uddybes nedenfor i forhold til de enkelte cirkler i figuren.

Figur 1: Beskrivelse af søgningsproces

WHAT:

Fra elevernes perspektiv

Hvad skaber mening i praktikforløb på social- og sundhedsuddannelser/SOSU+SSA

Hvilken betydning har faglig identitet i forhold til praktikken på SOSU

Faglig identitet

WHERE:

Databasewærter (anvendt)	EbscoHost ProQuest
Databaser der dækker emnemæssigt bredt (anvendes ikke)	Academic Search Premier J-Stor Research Library (ProQuest) Scopus Web of Science
Emnespecifikke databaser	
Danske kilder (anvendt)	Google Scholar, Søgt 3.7.18., blok 3+2 Bibliotek.dk, Søgt 3.7.18., blok 3+2 Primo (www.aub.aau.dk), Søgt 3.7.18., blok 3+2 www.forskningsdatabasen.dk , Søgt 3.7.18., blok 3+2

WORD:

Blok 1 mening	Blok 2 praktik	Blok 3 uddannelser	Blok 4 dansk/nordisk
Gennemførelse Frafald Fastholdelse Trivsel Motivation Faglig identitet Faglig identifikation Skabe mening	Praktik*	Vekseluddannelse Erhvervsuddannelse SOSU Social- og sundhedsuddannelse SSA Social- og sundhedsassistentuddannelse Sygeplejeskeuddannelse	

"completion rates" OR dropout OR retention OR wellbeing OR motivation OR identity	"internship" or "trainee" or "practical training" or supervised professional" or "training"	"dual principal" OR "dual model" OR "vocational education and training" OR vet OR "health care education" OR "social and health care education" OR "health and social care education"	Danish OR Denmark OR Norwegian OR Norway OR Sweden OR Swedish OR Scandinavian OR Scandinavia OR "Nordic countries" OR Germany OR Switzerland OR Netherlands
---	---	---	---

WORK:

Søgestreng:

Indenfor blok: emneord OR Emneord OR emneord. Fx (blok 3, uddannelse): Vekseluddannelse OR Erhvervsuddannelse OR SOSU OR "Social- og sundhedsuddannelse" OR SSA OR "Social- og sundhedsassistentuddannelse" OR sundhedsuddannelse OR Sygeplejeskeuddannelse

Mellem blokke: AND

WOW (resultat og justeringer):**Dato:**

Ændring	Database	Søgning	Resultat
	 Primo	Vekseluddannelse OR Erhvervsuddannelse OR SOSU OR "Social- og sundhedsuddannelse" OR SSA OR "Social- og sundhedsassistentuddannelse" OR sundhedsuddannelse OR Sygeplejeskeuddannelse	342.456
Fjerner ssa			2.591
Tilføjer praktik	Primo	Vekseluddannelse OR Erhvervsuddannelse OR SOSU OR "Social- og sundhedsuddannelse" OR "Social- og sundhedsassistentuddannelse" OR sundhedsuddannelse OR Sygeplejeskeuddannelse AND praktik	33/27.
	Bibliotek.dk	do	2/2 (nye) 13/3 (nye) 5/2 (nye) 10/0 4/0

			11/1 (nye) 0/0
	Forskningsdatabasen.dk	do	5/2 (nye)
	Google Scholar	do	521/11 (nye)
	Primo	do	61/ 2 (nye)
	Primo	Kombineret blok 1, 2 og 3 (alle sprog).	25 / 1 (nye)
	Bibliotek.dk	Blok 1 + 2	7 / 2 (nye)
	Forskningsdatabasen.dk	Blok 1 + 2	72 / 4 (nye)
	Google Scholar	Blok 1 + 2	31200 / 4 (nye)
	Ebscohost (NOFT)	Blok 1 + 2 + 3	37 / 6 (nye)
	ProQuest (NOFT)	Blok 1 + 2 + 3 + 4	163 / 12 (nye)

Endelige resultat af søgning:

3 Danske database: 238 (brutto) / 46 (udvalgt)

Google Scholar: 521 (brutto) / 11 (udvalgt)

2 Internationale databaser (EbscoHost / ProQuest): 200 (brutto) / 18 (udvalgt)

Bruttoliste i alt: 75. Deraf 50 unikke reference udvalgt til anvendelse ved nærstudie.

Kort om de benyttede databaser:

- **EbscoHost:** EbscoHost er en stor samling af databaser som tilbyder mange fuldtekst adgange til tidsskrifter, artikler, e-bøger, konferencepapers, afhandlinger m.m. EbscoHost dækker emnemæssigt bredt og man kan søge bredt i alle EbscoHosts databaser samtidig.
- **ProQuest:** ProQuest er en database, der dækker bredt indenfor humaniorer, socialvidenskab, naturvidenskab og medicin og man kan søge bredt i alle ProQuests databaser samtidig.
- **Google Scholar:** Google Scholar er et søgeværktøj på nettet rettet mod at finde videnskabelig litteratur. Man kan søge blandt fagområder og i kilder. Søgninger i Google Scholar generer nogle gange videnskabelige referencer, der af forskellige grunde ikke optræder i databaserne som fx EbscoHost og ProQuest.
- **Bibliotek.dk:** Bibliotek.dk er en indgang til alle danske bibliotekers materialer og til hvad, der er udgivet i Danmark.
- **Primo:** Primo er Aalborg Universitets adgang til materiale og databaser.
- **Forskningsdatabasen:** Forskningsdatabasen er en central dansk portal over den danske forskning, der giver nem adgang til at finde forskningspublikationer fra danske forskningsinstitutioner og forskere.

